

9/10

SVENSKT GUDS- TJÄNST- LIV

*Årsbok för liturgi,
kyrkokonst, kyrkomusik
och homiletik*

ÅRGÅNG 30 / 1955

CWK GLEERUPS FÖRLAG / LUND

Universitetsbiblioteket
LUND

S V E N S K T G U D S T J Ä N S T L I V
 LAURENTIUS PETRI SÄLLSKAPETS ARSBOK

UNDER MEDVERKAN AV

INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING

SAMT SOM REPRESENTANT FÖR SÄLLSKAPET KYRKOSÅNGENS VÄNNER:

KOMMINISTERN RAGNAR STENBERG, LIDINGÖ.

UTCIVEN AV

KYRKOHERDEN TEOL. DR. ARTHUR ADELL, SÖDERKÖPING.

Red. adr.: Söderköping. Tel. 59. Exp. adr.: CWK Gleerups förlag, Lund. Tel. 175 00. Postgiro 308 43

Pris: i bokhandeln eller direkt från förlaget kr. 5: -

Annonpris: 20 öre pr mm enkel spalt. Rabatt vid större annons.

H. LINDEGREN

Medlem av SVENSKA ORGELBYGGARES FÖRENING

*Tillverkar piporglar,
 som utmärka sig för största hållbarhet
 samt god »orgelmässig» ton.
 Mångårig erfarenhet.*

ORGELBYGGARE
 GÖTEBORG

Postadress:

Kommendörsgatan 12

Telefoner:

Bostaden 142638

Fabriken 149338

Köhler's
AN KLICHÉER
 ST.NYG.54 · T 10842 · 16734 · MALMÖ

Svenskt Gudstjänstliv

1955

Årgång 30

MALMÖ 1955
NYA LITOGRAFEN

Den danske koralbog

En kort redogörelse och några reflektioner.

Under år 1953 stadfästes av Danmarks konung Den danske salmebog, utförligt omnämnd i denna årsbok under förra året. Med rätta kunde resen-
centen, kyrkoherde H. Wentz, med anledning därav säga att året 1953 står
som ett gränsmärke i vårt södra grannlands psalmhistoria. Man hade upp-
nått ett eftersträvat mål: en för hela riket gällande andaktsbok, som skulle
ersätta de båda förut brukade böckerna: Salmebog for kirke og hjem samt
Den sønderjydske salmebog.

På enahanda grund och kanske med ännu större rätt kan man säga att
året 1954 står som en grännssten för den danska kyrkan i fråga om hennes
koralbok. Under hösten i fjol utkom Den danske koralbog. Melodisamling
till den danske salmebog ved Jens Peter Larsen og Mogens Wöldike (Wil-
helm Hansen, Köpenhamn).

Den tidigare brokigheten ifråga om koralböcker var om möjligt ännu
större än ifråga om psalmböckerna. Veterligen kunde en var församling
fritt röra sig med en mångfald möjligheter. Under det sista halvseklet har
sålunda utgivits åtskilliga koralböcker till bruk i den danska kyrkans för-
samlingar. Den mest brukade var V. Bielefeldts Melodier til Psalmebog
for Kirke og Hjem, 1900. År 1903 utgävo J. Malling och N. K. Madsen-
Stensgaard likaledes melodier till samma psalmbok. S. Widdings 150 Kirke-
Melodier utkommo 1913 och Carl Nielsens Salmer og aandelige Sange år
1919.

En egen linje, nära anknuten till reformationstidens koraler, förfäktades
av Th. Laub. Hans verk, fullföljt under drygt ett halvt sekel, samlades 1918
i Dansk Kirkesang.

De koralmelodier, som genom dessa på privat initiativ utgivna koral-
böcker, kommo i gängse bruk inom den danska kyrkans församlingar voro
av ganska skiftande art och värde. Till reformationstidens arv fogades under
1600-talet melodier av andlig och världslig art i en omfattning, som vi icke
haft motsvarighet till i Sverige. Under 1700-talet tillfördes genom pietismen
ytterligare melodier av tämligen världslig prägel och under 1800-talet

ökades melodibeståndet med den kyrkliga romansen och därtill kom en utanför kyrkan uppvuxen meloditradition i släkt med amerikanska väckelse-sånger.

Det har nu gällt för de båda kommitterade att av detta heterogena material utvälja det som skulle sammanföras till den danska koralboken. Utgångsläget kan inte anses ha varit gynnsamt eller ha gjort arbetet lätt och många hänsyn måste givetvis i denna situation tagas till olika riktningars berättigade krav.

I icke så få tillfällen har man, för att kunna tillfredsställa dessa, nödgats upptaga två, ja understundom tre, melodier till samma psalm. Har en melodi antagits vara i bruk i det övervägande antalet av Danmarks församlingar, så har den alltid medtagits. Om den gängse melodien icke kunnat anses vara den till texten bäst ägnade, har den supplerats med en annan, kanske en äldre, kanske en nykomponerad melodi.

Av Laubs melodier, såväl av hans återupptagna klassiska melodier, som av hans egna nykomponerade, har redaktörerna upptagit ett betydande antal. Detta motivera redaktörerna i sitt förord med att rimlig hänsyn måste tagas till utvecklingen under den sista mansåldern. Denna har, utan tvekan, i hög grad bestämts av Laub och hans skola.

På detta sätt har man självfallet kommit till ett förhållandevis stort antal koralmelodier. Till psalmbokens 754 psalmer ha upptagits 450 koralmelodier. Jämförelsevis kan meddelas att till den svenska psalmbokens 600 psalmer upptar den svenska koralboken 272 melodier. Eftersom den tidigare mest brukade Bielefeldts koralbok innehöll exakt samma antal melodier, som den nuvarande svenska koralboken, innebär den nya danska koralboken en väsentlig utvidgning av melodibeståndet.

Vad angår melodiformerna har man i fråga om de yngre melodierna i allmänhet övertagit kompositörens melodiform oförändrad. Beträffande de äldre har man, där det befunnits rimligt hållit sig till en äldre form, antingen den ursprungliga eller någon genom traditionella ändringar lätt anpassad form. Någon gång har man upptagit två varianter, exempelvis av *Wie schön leuchtet der Morgenstern* (sv. psb. 55). Skillnaden mellan de båda alternativen är här olika rytmisk utgestaltning.

Harmoniseringen har i görligaste mån avpassats efter melodians stil, de klassiska koralerna meddelas i liknande körmässig sättning, som återfinnes i vår koralbok.

Från svensk synpunkt kan det vara av ett visst intresse att efterfråga vad som till äventyrs hämtats ur svenskt koralbestånd. Det kan då först sägas att ingen av de svenska kompositörer, som satte sin prägel på den sista koralboken, finnes representerad.

Det övertagna härrör till övervägande grad från de andliga sångerna: Tryggare kan ingen vara (den danska koralboken nr 198) Jag är främling (Ahnfeldts melodi, nr 201), I djupet av mitt hjärta (nr 336). Från den

svenska koralboken har upptagits Upp min tunga (nr 117) och med väsentligt förändrad slutkadens Vart flyr jag för Gud (nr 437). Från det svenska folksångsbeståndet har medtagits: Och jungfrun hon skulle sig till otte-sången gå (nr 139).

Av större intresse är att studera utformningen av de koraler, som äro gemensamma för Danmarks och vår kyrka. Helt lika äro drygt tjugo melodier, mindre avvikelser utvisa ett trettiotal melodier och lika många utvisa väsentliga olikheter.

Har detta någon betydelse? Frågan om en gemensam nordisk koralsamling har diskuterats i olika sammanhang. Den är alltid aktuell vid gemensamma internordiska rådslag av skilda slag, inte bara vid kyrkomusikaliska. Den nordiska kyrkliga gemenskapen manifesterar sig på mycket skilda områden och det visar sig därvid att det knappast finnes någon så god gemenskapsbildande faktor som sången. Därvidlag är givetvis själva melodiformen av avgörande betydelse. Är melodien helt lika kan man med andakt och till församlingens uppbyggelse samtidigt bruka olika språk. Är däremot melodien på väsentliga eller, redan på smärre punkter, varierande, irriteras församlingen.

Denna fråga borde kunna föranleda en ingående penetrering inom de kyrkliga kretsarna i Nordens, varandra så närstående, kyrkor. Det gäller här nämligen icke blott ett kyrkomusikaliskt spörsmål. Detta är en fråga icke enbart för kyrkomusikerna. Man må dock besinna huru livligt umgänget under det sista decenniet blivit mellan Nordens folk. Inte bara som turister se vi hos oss talrika representater för grannfolken. En ganska stor skara uppehåller sig här i landet för längre tid, kanske för alltid, för att här söka sin utkomst. Det är ur kyrkornas och själavårdens synpunkt icke likgiltigt om dessa finna sig till rätta med det nya landets förhållanden. För samhörigheten med och trivseln i det nya landets gudstjänstliv är det utan tvekan värdefullt att koralmelodierna så långt som möjligt närma sig till varandra.

Ett särskilt fall kan i detta sammanhang vara värt att framdragas. Man har i den danska psalmboken upptagit en svensk psalm, som genom de ekumeniska strävandena vunnit en mycket stor spridning och som översatts till många språk. Det gäller Beskows: Ack saliga dag, på danska Livs-salige dag, som i håbet vi venter (655).

Denna psalm har otvivelaktigt över hela den ekumeniskt intresserade världen förknippats med och vunnit sin spridning genom Waldemar Rudins melodi. Denna psalm avslutade sålunda det under förra året hållna mötet med Världskyrkorådet i Evanstone och sjöngs då på den svenska melodien. Med en viss förvåning finner man därför att den danska koralboken (nr 269) upptar en helt ny melodi av Knud Jeppesen av år 1951, mycket habilt gjord, men knappast kongruent med Beskows psalm. Fråga är väl dock om man i ett fall som detta icke måste acceptera en melodi, som för så vida

kretsar knutits samman med den texten, om man nu nämligen anser texten godtagbar. Detta är ju icke blott ett musikaliskt spörsmål, men också ett allmänt ekumeniskt.

I många avseenden är den nu framlagda danska koralboken av stort intresse för oss på denna sidan sundet. Det ger goda möjligheter att följa utvecklingen inom den danska kyrkan under det sista halvsekle. Icke minst den rytmiska utformningen av det äldre koralbeståndet bör kunna ge anledning till diskussion och omprövning också hos oss av en fråga som synes bli aktuell.

Arthur Adell.

Skrudar och färger

Enligt Agnes Branting¹ ha de vanliga liturgiska färgerna brukats ända fram till 1800-talet, då de reducerades till rött och svart. I Schuberts bekanta skildring bär prästen vanligtvis röd mässhake. Redan en inventarieförteckning från Riddarholmskyrkan från år 1737 visar dock, att samma mässhake användes söndag efter söndag. Någon enhetlig serie av färger torde väl knappast ha funnits i svensk tradition efter reformationen. I varje fall äro dokument, som ge en mer sammanhängande redogörelse för praxis beträffande de liturgiska färgerna, ganska sällsynta.

Från Maria församling i Stockholm föreligger emellertid från år 1823 en förteckning² över de skrudar, som vid denna tid brukades i gudstjänsten. Den vanligaste färgen är rött. Den nya röda skruden "af Sammet med Guld" föreskrives på ett stort antal söndagar under kyrkoåret: nyårsdagen, trettondagen, påskdagen, annandag påsk, Kristi Himmelfärdsdag, pingstdagen, annandag pingst, trefaldighetssöndagen, midsommardagen, allhelgonadagen, juldagarna m. fl.

Den svarta skruden har kommit till användning främst under fastetiden. Ett undantag utgjorde dock Maria Bebdelses dag, när den inföll i fastan. Dagens speciella karaktär av glädjedag framhäves genom föreskriften om röd skrud. Samma svarta skrud föreskrives dock ej under hela fastan. På fastlagssöndagen, midfastosöndagen, palmsöndagen och långfredagen anvisas den "nya Svarta af Sammet med guld". Den svarta skruden "af sammet med silfver" omnämnes på de övriga dagarna i fastan.

Föreskriften för de återstående dagarna av kyrkoåret lyder: "Vanlig

¹ Agnes Branting, *Textil skrud*, sid. 190 f.

² SStA: Maria kyrkoarkiv: P 2.

skrud eller den nya röda af siden med guld". Vad som syftas med uttrycket, vanlig skrud, kan ej bestämt avgöras. Vanlig skrud eller den röda sidenskruden skulle alternativt brukas: söndagen e. nyår, trettondagstidens söndagar, septuagesima, sexagesima, söndagarna e. påsk, bönsöndagen, 1 t.o.m. 12 sönd. e. tref. På de återstående söndagarna i trefaldighetstiden föreskrives endast: "Nya röda af siden med guld". Denna skulle också användas på 2, 3 och 4 söndagarna i adventstiden.

De liturgiska färgerna på storböndagarna ha sitt särskilda intresse. För de tre första böndagarna anvisas sålunda "Nya swarta af sammet med guld". Här framträder botstämningen. På den 4. söndagen skulle man emellertid bära "Nya röda af sammet med guld". Den sista böndagens karaktär av tacksägelsedag är här fixerad. Överhuvudtaget domineras kyrkoåret av den röda färgen.

Från omkring 1850-talet finns bevarad en liknande, ehuru något ofullständigare förteckning angående bruket av skrudar i Katarina i Stockholm.³ Även här dominerar den röda skruden. Den har kommit till användning 1 sönd. i advent, juldagen, nyårsdagen, påskdagen, Kristi Himmelfärdsdag, pingstdagen och trefaldighetssöndagen. På predikstol och altare skulle under denna tid brukas "den röda beklädnaden". Fastetiden användes svart skrud och svart beklädnad på altaret. Röd skrud skulle dock bäras på Maria Bebådelses dag och 4. storböndagen. På bönsöndagen, Rogate, hade tidigare predikstol och altare varit svartklädda, "men ej de senare åren". Numera använde man röd skrud, och bönsöndagen firades "som en vanlig Söndag".

Den röda skruden var i allmänhet högtidsskrud. Så var t. ex. förhållandet vid biskopsvigningar. När biskop Rosenstein i Linköping år 1809 vigdes i Jakobs kyrka, lånade man från Storkyrkan, Maria och Katarina kyrkor "röda Sammets Mässhakar med Skjorta och bindlar för hwarje församling".⁴ Kaplanerna, som gingo först i processionen, voro dock klädda i albor. Vid kröningen 1809 rekvirerades "alla i Staden befintelige Röda Sammets Mässhakar".⁵

I början av 1800-talet har alltså mässdräkt använts vid huvudgudstjänsterna i Stockholm. Den svarta prästkappan hade vid dessa gudstjänster ännu ej kommit i bruk. Till de präster, som ej officierade, riktas ofta förmaningar att bruka den svarta kappan. År 1782 uttalade sålunda preses i Stockholms konsistorium sitt missnöje över att "en hop unga prester" hade infunnit sig vid en festlighet "utan kappa". "Sådant synes icke skicka sig i Guds hus, alderminst i höga Öfwerhetens närwaro". Prästerskapet borde visa "tillbörlig anständighet" genom att bära prästkappan.⁶

³ SStA: Katarina kyrkoarkiv: OV. 2.

⁴ SStA: Maria kyrkoarkiv: A I. 3: skrivelse 7/4 1809.

⁵ Skrivelse 28/8 1809.

⁶ SStA: Stockholms konsistorii prot. 26/8 1782. Jfr cirkulär 18/8 1778 till prästerskapet i Linköpings stift.

Förteckning från Maria kyrka

Nyårsdagen

I dag nyttjas Altaregång före predikan i Ottensången. Psalm under predikan på Predikstolen i alla Guds-tjensterna, samt i Aftonsången läses Aftonbön och Välsignelsen för Altaret. Äfven läses i alla 3.ne Guds-tjensterne Bön på Nyårsdagen fol. 35. Obs. när man vill undvika särskilda Nyårsönskning. i predikan.

Sönd. e. Nyår

Trettondag jul

1 sönd. e. Trettondagen

2 ” ” ”

3 ” ” ”

4 ” ” ”

5 ” ” ”

Septuagesima

Sexagesima

Fastlagsöndagen

I dag läses Passionsbön efter högmässopredikan och spelas orgel blott i Högmässan men ej i Aftonsången. Första Akten af Christi Pinos Historia är text för Aftonsång.

1 sönd. i Fastan

2 ” ” ”

3 ” ” ”

Maria Bebådelses dag

I dag nyttjas Psalm på Predikstolen i Högmässan.

Midfastosöndag el. Första Böndagen

I dag spelas inga Orgor. Psalm nyttjas på Predikstolen i Högmässan. Litanian läses och inga bedsedlar uppbäras. Aftonsången läses aftonbön och Välsignelsen för Altaret.

5 sönd. i Fastan

Palmsöndag

Onsdag i dymmelveckan

Confirmation begynner med en Psalm. Då sista vers sjunges, träder Prästen inom Altaret. Orgelväcket be-gagnas vid Ps. såväl före som efter Confirmation.

Skärtorsdagen

Den Präst, som i dag förrättar Skriftningen, är klädd i Mässeskrud, och när Skriftningen är slut, qwarstaden han vid Altaret och efter ett litet uppehåll el. påus

Skrud.

Nya röda af sammet med
Guld på.

Vanlig skrud eller den
nya röda af siden med
guld på.

Nya röda af sammet med
guld på.

Alla dessa söndagar nytt-
jas vanlig skrud eller nya
röda af siden med guld
på.

Nya svarta af Sammet
med guld på.

Svarta skruden med silf-
ver på.

Nya röda af Sammet med
Silfver på.

Nya svarta sammet med
guld på.

Svarta skruden af sammet
med silfwer på.

Nya svarta af Sammet
med guld på.

Nya svarta af sammet
med guld på. Vid Altaret
nyttjas nya svarta Hand-
bok. med Silfverplätarne.

Svarta af Sammet med
Silfwer på.

börjar med att läsa de vanliga Böner för Nattvards-gästerna, efter vilkas slutläsning den andra officierande Prästen träder inom Altaret, då sången börjats samt Communion i vanlig ordning förrättats. Efter Communionens slut, sedan de officierande Prästerna åter afträtt från Altaret, är ett litet uppehåll el. Paus, hvar efter ånyo börjas med en Psalm till Nattvards Ungdomens Skriftning, som härefter sker, då äfwen Orgor begagnas vid Skriftningspsalmen.

Långfredag

I dag är Psalm på Predikstolen i Högmässa och Aftonsång. I dag läses Aftonbön för Altaret i Aftonsången.

Påskdagen

I dag är Psalm på Predikstolen i alla 3.ne Gudstjens-terne samt i Aftonsången läses aftonbön och välsig-nelsen för Altaret.

Annandag påsk

1 sönd. e. Påsk

2 " " "

Andra Böndagen

Inga orgor spelas i dag, Psalm nyttjas på Predikstolen i Högmässan. Litanian läses. Inga bedsedlar upp-bäres. Aftonsången läses Aftonbön och Wälsignelsen för Altaret.

Bönsöndagen

I dag läses litanian blott i Högmässan, då inga bed-sedlar få upp bäras. Äfwen börjas i dag i aftonsången med bön för frugten på Jorden och slutas med den-samma på 4.de Bönedagen. Äfwen spelas Orgor i dag.

Kristi Himmelfärdsdag

6 sönd. e. påsk.

Skrud.

De nya svarta. Mässe-skrudar med guld på.

Nya röda af sammet med guld på jemte 2.ne assist. Prester för Altar. i Hög-mässan.

Nya röda af sammet med guld på eller allt i likhet med Påskdagen blott med den skildnad, att i dag i Högmässan är blott en Präst för Altaret.

Vanlig skrud eller den nya röda af siden med Guld på.

Nya svarta af sammet med guld.

Vanlig skrud eller röda af Siden med guld på.

Nya röda af sammet med guld på.
Vanlig skrud eller nya röda af siden med guld på.

Pingstdagen

I dag läses Bön på Pingstdagen och nyttjas Psalm på Predikstolen i alla 3. ne Gudstjänsterne. I aftonsången läses aftonbön och välsignelsen för Altaret.

Annandag Pingst

Nyttjas psalm på Predikstolen i Högmässan.

Trefaldighetssöndagen

Nyttjas psalm på Predikstolen i Högmässan

1 sönd. e. Trefaldighet

2 " " "

3 " " "

Tredje Böldagen

Inga Orgor spelas i dag. Psalm nyttjas å Predikstolen i Högmässan. Litanian läses och inga bedsedlar uppbares. Aftonsång läses aftonbön och välsignelsen för Altaret.

*Midsommardagen**5 sönd. e. Trefaldighet*

6 " " "

7 " " "

8 " " "

9 " " "

10 " " "

11 " " "

12 " " "

13 sönd. e. Trefaldighet

14 " " "

15 " " "

16 sönd. e. Trefaldighet

17 " " "

18 " " "

19 " " "

20 " " "

Fjärde Böldagen

Från denna upphörer läsning med Bön för frugten på Jordan. Litanian läses i Högmässan, då inga bedsedlar uppbares. Orgor spelas i dag. Psalm nyttjas å Predikstolen i Högmässan. Aftonsången läses Aftonbön och Välsignelsen för Altaret.

*22 sönd. e. Trefaldighet**Alla Helgons dag**24 sönd. e. Trefaldighet*

25 " " "

Skrud.

Nya röda af sammet med guld.

Nya röda af sammet med guld.

Nya röda af Sammet med guld.

Vanlig skrud eller nya röda af siden med guld.

Nya svarta af sammet med guld.

Nya röda af sammet med guld.

Alla dessa Helgdagar nyttjas vanlig skrud eller nya röda af siden med guld.

Nya röda af siden med guld.

Nya röda af siden med guld.

Nya röda af sammet med guld.

Nya röda af siden med guld.

Nya röda af siden med guld.

*Sista sönd. e. Trefaldighet**Första söndagen i Advent*

I dag nyttjas Psalm på Predikstolen i Högmässan. Aftonsången läses Aftonbön och Välsignelsen för Altaret.

Andra sönd. i Advent

Tredje „ „ „

Fjärde „ „ „

Juldagen

I Ottesången är Altaregång före Predikan. Psalm å Predikstolen i alla 3.ne Gudstjensterne. I Aftonsången läses Aftonbön och välsignelsen för Altaret. I Högmässan officiera 2.ne prester för Altaret, klädde i full mässeskud. Äfven läses Bön på Juldagen i alla Gudstjensterne.

*Annandag Jul**Nästa söndag e. Jul**Skrud.*

Nya röda af Sammet med Guld.

Nya röda af sammet med guld.

Nya röda af siden med guld.

Nya röda af Sammet med guld. Nya Handboken med Silfwer-Plåt.

Samma bekledning som på Jul Dag med den förändring att i dag assisterar för Altaret en Prest, kledd i Mässeskud.

Nya röda af siden med guld.

Förteckning från Katarina kyrka

Första söndagen i Advent

2.ne Prester för altaret, röda mässhakarne. I aftonsången går Presten för altaret efter Predikan. I Högmässan 2.ne Prester för altaret.

Juldagen

I Högmässan 2.ne Prester för altaret.

Vid Ungdomens första Nattvardsgång

2.ne Prester för Altaret. Den vanliga bönen för Nattvardsgästerna läses ej efter Predikan, men sedan de vanliga bönerne och Kungörelserna äro uppläste och allt är slutet, håller Predikanten tal till Ungdomen, som slutas med Bönen: Helige Gud, evige förbarmare! hvilken står i Capitlet 4 om ungdomens första Nattvardsgång.

Nyårsdagen

Högmässan: 2.ne Prester för Altaret, klädda i röda mässhakar. Alla Vaxljusen brinna på Altaret och Predikstolen samt i kandelabrarne till texten är läst. Aftonsången: Efter Predikan går Presten för Altaret och läser aftonbönen samt välsignelsen.

Fastlagssöndagen

I Högmässan läses Passionsbönen. Den svarta beklädnaden begagnas på Predikstolen och Altaret, hwilken är qvar under hela Fastlagstiden, äfvensom svarta mässhaken nyttjas. Men om Skriftermål infaller på Söndagen näst före fastlags Söndagen, är det då rödklädd.

Långfredagen

Högmässan läses 5.te Akten. Finnes serskildt bön för dagen eller ock läses passionsbönen. 2.ne prester för altaret i swarta mässhakar. Aftonsången läses 6.te Akten. Efter Predikan läses bön för dagen. Sedan går Presten för Altaret och läser aftonbön och välsignelsen.

Påskdagen

Finnes serskildt bön för dagen. Den röda beklädnaden begagnas på Altaret och Predikstolen. Äfven vid Skriftermålet på Påsk-afton 2.ne Prester för Altaret med röda mässhakar. I aftonsången går Presten för Altaret efter Predikan.

Maria Bebådelses dag

som för det mästa inträffar under Fastlagstiden, klädes rödt på Predikstolen och Altaret, äfven begagnas röda mässhaken.

Böndagarna

Den 1.sta, 2.dra och 3.dje nyttjas den svarta beklädnaden på Predikstolen och Altaret och svarta mässhakarna. Den 4.de den röda beklädnaden och röda mässhakarne. 1.sta och 4.de Bönedagen 2.ne Prester för Altaret. Efter Predikan läses Litanian och sedan Tacksägelser och Lysningar etc. Bönen Lofvad vare Gud m.m. Barmhertige Gud m.m. för Öfwerheten, för Frukten på Jorden, förbönen för de sjuke, den sistnämnde framlemnas, när så begäres, äro inberäknade i Litanian. Uti aftonsången efter Predikan läses Litanien. Sedan går Presten för Altaret och läser aftonbönen och välsignelsen.

Bönsöndagen

Enligt gammal sed har Predikstolen och Altaret varit svartklädt, men ej de senare åren. Efter Predikan läses Litanien, men ej här sedan 1836. Rödklädt och Litanien läses ej, firas som en wanlig Söndag.

Kristi Himmelfärdsdag

Röda beklädnaden, serskilt bön för dagen, annars är ej annat än det vanliga att iakttaga.

Pingstdagen

Begagnas röda beklädnaden, serskildt bön för dagen. 2.ne Prester för Altaret.

Trefaldighetssöndagen

Finnes serskildt bön för dagen. Röda beklädnaden.

Mickaelidagen

Firas som vanlig Söndag.

Allhelgonadagen

Firas som vanlig Söndag.

David Lindqvist.

Profeten Jona

En motivhistorisk studie.

Profeten Jona och hans äventyrliga seglats har i alla tider fånglat den fromma fantasien. Man behöver blott tänka på den folksliga konsten och på Karlfeldts kända dalmålning på rim. När en modern författarinna vill ge tidsfärg åt en 1700-tals miljö, låter hon en fältväbelänka ha följande tänkespråk på sin vägg: "Ninive then store stad / Gjorde bot som Jone bad."¹ Bonaden har lånat sin devis från en av den karolinska psalmbokens psalmer i stora landsplågor, vars fjortonde vers lyder på detta sätt.² Olov Hartman har samme profet med i kyrkospelet Profet och timmerman, och Eric Grönlund använder Jona som exempel på bönhörelse och lämnar ett synnerligen realistiskt bidrag till den stora floran av Jonamotiv.³ Om man vill veta ytterligare om den märklige profeten, kan man lämpligen läsa meissensuperintendenten Gregor Strigenitz' 122 predikningar i ämnet.⁴

I svensk psalmtradition finnes en synnerligen innehållsrik psalm, som utförligt uppehåller sig vid Jonas äventyr. Med stor skicklighet har olika författare sökt utvinna de mest skilda uppbyggelsemotiv. Detta gäller icke minst Johann Arndt, som vid ett flertal tillfällen har dokumenterat sig som en intresserad kännare av profeten Jona.⁵

Den svenska Jona-psalmen, "Gudz nåde och barmhertigheet / Bör oss alltid tacka och lofwa med flijt", tager upp ett stort antal av de mest vanliga motiven. Vid denna motivhistoriska analys följer jag Åbo-psalmbokens text.

Psalmen finnes för övrigt i ett stort antal psalmböcker såsom Thenna nya hand-book (Meurer) 1650. (appendix), En ny fullkombligh psalmbok (Keyser) 1677, Then swänka psalm-boken (Keyser) 1682, Ett nytt manuale (Keyser) 1665. (appendix), Manuale sveticum (Keyser) 1663. (appendix), Manuale (Grefwe) 1668. (appendix), Ett nytt manuale (Wall) 1667. (appendix), Manuale (Grefwe) 1670, 1672, 1673, 1679 och 1682. (appendix), Itt nytt swenskt manuale (Keyser) 1675, 1679 och 1681. (appendix), Ett nytt manuale (Hetstädt) 1671 el. 1672. (appendix), Manuale sveticum (Keyser)

¹ Ebba L. Lewenhaupt, God afton, vackra mask. 1953, s. 216.

² Gps 309: 14.

³ Olov Hartman, Profet och timmerman. 1954. Eric Grönlund, Bönerna. Vår kyrka 11/2 1954.

⁴ Gregor Strigenitz, Jonas, d.i. Auslegung der wunderbaren und doch ganz lehrhaften und trostreichen Historie etc. in 122 Predigten. 2. Ausgabe. Leipzig 1602. Läsaren torde observera, att arbetet är i folioformat. Jfr även G. Hagelin, Roms katakomber. 1948, s. 160 ff.

⁵ Utförlig presentation av Arndt och den med Jona-motivet förknippade symboliken i B. Wahlström, Jonas i valfiskens buk. I. Göteborgs Posten 1/2 1954. II. 2/2 1954. Se även gps 282: 11. En intressant passus även i Analecta hymnica. IV. Hymni inediti. 1889, s. 25 (nr 27: 6). In festo Paschalis.

1682, Ett nytt fullkomligt svenskt manuale (Keyser) 1686, Manuale svecicum (Keyser) 1685, 1687 och 1688, Manuale (Rahm) 1689, Clenodium (Rahm) 1689 och 1690, Thet malmöiske bibliske andelige röök-altar (Haberger) 1690, Manuale (Keyser) 1690, Manuale svecicum (Keyser) 1691, Clenodium (Lönbohm) 1683, Clenodium (Eberdt) 1684, Clenodium (Keyser) 1687, Clenodium (Eberdt) 1689, Otia sacra (Keyser) 1691, The christnas andeliga kyrckio-skatt (Lönbohm) 1680, En fullkomligh psalm-book (Lönbohm) 1682, Andeligt röök-offer (Lönbohm) 1685.

Den rikliga användningen av Jona-motivet kan bl. a. förklaras av dess lämplighet som botmotiv.⁶ Detta anges också i psalmen med orden "poenitentz och boot". Det är särskilt den ninivitiske konungens hörsamhet mot Guds bud och hans befallning till undersåtarna, som har satt sina djupa spår i den asketiska litteraturen. Swedberg har kanske mer än någon annan förstått att utnyttja historien om Ninives botgöring, som även omfattade djuren, i konkreta situationer i Sverige. Han ansåg sig t.o.m. ha gjort det så bra, att han med Jona och ninivernas säck och aska måste fly in i Västergötland för att föda sig och profetera där.⁷

Jona fick vara med och förmana sådana kristna, som av olika anledningar hade förkastat det urgamla bruket att fasta. Den ovannämnde Swedberg säger bestämt ifrån, att fastan visst icke är Gud misshaglig. Bevisen för detta äro många nog, men han anser, att det räcker med att hänvisa till ninivernas exempel⁸ Den gamla svenska kyrkotraditionen följde botgörarna i Ninive, och det var först en mera förvärdslig tid, som till Swedbergs och många andras stora förargelse bröt seden.

I psalmen komma samma tankar till uttryck i nära nog bibelparfraserande ordalag: "När konungen aff Ninive förstod thet / Sin konungzlige crono han straxt afflät / Sijn purpurkläder med / En säck aff håår / Han på sigh baar / Satte sigh i asko nedh. Han lät vthropa öfwer all then stadh / Ingen skal smaka dryck eller maat / Eij menniskio eller qwick / Tager säck vppå / Gudh beder ock så / Om nåde hwar för sigh."

Jonas äventyr i Ninive lämpade sig utom som botmotiv även till betraktelser över Guds barmhärtighet och allsmåktighet. Det är bekant från bibelboken och från olika slags utläggningar på vers och prosa, att ett av de mera dramatiska momenten äro förknippade med den underbara kurbitsen. Det är kanske just kurbitsberättelsen och dess lärdom för den vred-

⁶ Heinrich Müller, Geistliche Erquickstunden. II. 1666, s. 214 f. Arndt, Postilla. 1885, s. 528. Jesper Swedberg, Catechismi gudliga öfning. 1709, s. 646 och 647. Dito, David och Natan. 1713, § 49, 50, 51, 52, 53 och 55. Dito, Gudelig beredelse. 1713, § 15 ff. Dito, Gudeligt samtal. 1709, s. 744 f. Dito, Gudz barnas heliga sabbats ro. I. 1710, s. 94, 99, 100 och 567. Dito, Herre, ho tror vår predikan. 1709 och 1713, § 11. Dito, Om stora bönedagars firande. 1711, § 12. Se även G. Lizell, Svedberg och Nohrborg. 1910, s. 81. Lizell påpekar, att Jonas historia utgör en tröstgrund för Swedberg. Jfr Minnen av Fredrik Fryxell. 1841, s. 60.

⁷ Swedberg, David och Natan, § 50.

⁸ Swedberg, Catechismi gudliga öfning, s. 646 f.

gade Jona, som är själva kontentan för många av de otaliga utläggarna. Psalmen uttrycker det på följande vis: "En syndares död begär jagh ey / Men at han omwender sig från syndzens wägh / Och medh mig lefwa må / Hwar wände sigh / Från synden til migh / Min nåde skal han få."

Arndt skriver, att Jona jämrade sig över den sköna kurbitsen, som han icke lagt ned något arbete på att skapa.⁹ Gud hade däremot skäl att jämra sig över en sådan stor stad som Ninive, som han hade skapat. Ja. Arndt utlägger bibelstället liksom om Gud "kostat på" stora summor pengar på alla dessa tusen människor, som han hade fött och uppehållit. Gud har ett barmhärtigt hjärta, och det är oföränderligt i evighet. En liknande kommentar fast mera kortfattad förekommer i postillan.¹⁰

Lütkekan mediterar på samma vis.¹¹ Scriver återgiver även händelsen på liknande sätt och kommer också till samma slutsats.¹² Formuleringen hos Swedberg förtjänar att ihågkommas.¹³ Kurbitsen blev till under en enda natt. En människa däremot har icke så hastigt sprungit fram till liv. Kurbitsen förgick dock under en enda natt, men en kristen är skapad till evigt liv och skall icke förgås som en kurbits. Hon har den förmånen, att hennes fördärv har gått Gud till hjärtat.

Vad dessa asketikens stora konstnärer och förkunnare uttrycker mer eller mindre formfulländat, säger den gamla psalmen betydligt mera naivt och troskyldigt. Psalmen utmärker sig bl. a. just genom sin starka bibeltrohet, som har förbjudit en symbolmättad tolkning eller omskrivning av Jona-berättelsen.

"Gudh lät en kurbitz wäxa så sköön / Öfwer Jona hufwudh medh bladen grönn / Hans hierta ther aff bleff lätt / Han gladdes ther widh / Gaff sigh til fridz / All sorg war tå förglömd. Förr solen gick vp then andra dagh / Gudh skickade en matk som ödelad / Then kurbitz slätt i grund / Then matk stack hårdt / Thet wijsnade bort / Alt i så stackot stund. Gudh skickade en östan wind så heet / At Jonas ther wanmächtades widh / Och solen skinte warm / Han önskade sigh at wara lijk / Än lefwa i sådan harm."

Om man har denna naivistiska berättelsekonst i minne, är det liksom att resa till en främmande världsdal, när man följer kurbitsmotivet hos symbolikens män. Arndt menar, att kurbitsen är den världsliga glädjen, som den onda naturen söker, men som plötsligt blir borttagen — såsom Jonas kurbits.¹⁴ Müller, som har sinne för vänskapen och gemenskapen, låter kurbitsen betyda en god vän, som man anförtrot allt och hos vilken man söker

⁹ Arndt, Fyra böcker om een sann christendom. II. 1647, s. 96 f.

¹⁰ Arndt, Postilla, s. 447.

¹¹ Joachim Lütkekan, Försmaken på Gudz godheet. 1662, s. 18 f.

¹² Christian Scriver, Siäle-skatt. III. 1723—1727, s. 931.

¹³ Swedberg, David och Nathan, § 49.

¹⁴ Arndt, Fyra böcker om een sann christendom. III, s. 92.

tröst.¹⁵ Om en sådan vän dör, blir den efterlevande så förtvivlad, att han själv önskar sig döden. Vännen var hans kurbits, som gav beskärm och skugga. Scriver har kurbitsbilden i flera skilda sammanhang. Kurbitsen är liktydig med blomstret på marken, som blommar en tid men sedan vissnar och dör.¹⁶ Den är skuggan, som stundom visar sig men strax försvinner, så att man icke vet, vart den tager vägen. Människans liv är sannerligen som Jonas kurbits, vilken en mask åt av, så att den förtorkades. Det grymma öde, som drabbade Jona och hans kurbits, kan även betraktas som en Guds egen bittra medicin, som han giver åt de kristna.¹⁷ Liksom hos Arndt kan kurbitsen givetvis betyda glädjen och skönheten i livet, som snabbt försvinna.¹⁸ Vårt hjärta röjer genom vår och Jonas vrede den mänskliga naturens kärlek till den timliga och jordiska trösten, när vi efter Guds vilja mista den. Swedberg, som ofta står i direkt beroende av Scriver, går särskilt i sin postilla efter denna linje.¹⁹

Rent hymnologiskt är psalmen "Gudz nåde och barmhertigheet / Bör oss alltid tacka och lofwa" intressant genom den gammaldags naiva bibelparafraseringen och de sparsamma kommentarerna. Gudsordet får komma till tals utan några mänskliga funderingar. Med detta sammanhänger ett annat synnerligen intresseväckande faktum. Jona skildras uteslutande som den gammaltestamentlige profeten, som utför Guds uppdrag i en bestämt angiven situation. Med andra ord. Kristussymboliken saknas alldeles. Detta är så mycket märkligare som denna symbolik, vilken som bekant är grundad i Nya testamentet och i Jesu egna ord, torde vara den verkliga förklaringen till Jona-motivets centrala ställning i mycken tongivande uppbyggelseliteratur.²⁰ Jona är framför allt uppståndelsens figur.²¹

En annan iakttagelse, som man gör vid studiet av Jona-psalmen, är återhållsamheten i berättelsen om profetens möte med havsvidundret. Det är det bibliska originalets sätt att berätta, som går igen.

"The kastade Jonam öfwer bord / Gudh beskärade strax en fisk så stoor / Han slöök honom medh en fart / Thet hafwet fast / stillades medh hast / Och hafwet bleff så klart. Dagar och nätter tree han satt / I fiskens bwk och altijdh badh / Gudh om hielp och tröst / Wår Herre sööt / Som wil ingens dödh / Halp honom aff nödh och brist. Gudh gjorde at fisken foor til land / Och skööt Jonam in på hwiitan sand / Honom skadde ey ett håår / Til lijff och siäl / Så ganska wäl / Til pass och sund han war."

Denna sakliga men likväl livfulla skildring kan lämpligen jämföras med

¹⁵ Müller, a.a., III, s. 79.

¹⁶ Scriver, a.a., III, s. 1092.

¹⁷ a.a., V, s. 400.

¹⁸ a.a., IV, s. 514 och 829.

¹⁹ Swedberg, Gudz barnas heliga sabbats ro. I, s. 849.

²⁰ Wahlström, a.a., I och II. Swedberg, a.a., II. 1712, s. 1006, 1224 f. och 1346.

²¹ Gps 172: 4. Arndt, Postilla, s. 274 och 566. Martin Mollerus, Praxis evangeliorum. II. 1675, s. 53.

Arndts framställningssätt.²² Med verkligt intresse uppehåller sig naturvetaren Arndt vid valfiskens uppträdande på scenen och tillfogar en drastisk och roande skildring av den store "slukaren." Psalmen anknyter icke ens till den gamla traditionen om att fisken var en valfisk utan konstaterar helt torrt, att det var en stor fisk. Den samtida litteraturen uttryckte sig icke så kortfattat och ansåg det höjt över allt tvivel, att fisken, som slukade Jona, verkligen var en valfisk.²³

Den 40 strofer långa krönikan om profeten Jona, som har fått bilda stomme i denna motivhistoriska studie, är icke något konstverk. Dess enkla uppbyggnad och parafraaserande metod ha redan omnämnts. Men i denna naiva enkelhet ligger dock mycket av konstnärligt värde. Psalmen är släkt med folkvisa, rimkrönika etc. Den har ett budskap, och den är besjälad av en rättfram berättarglädje, som skyr omständliga meditationer och allegorier. Det vore därför synd, om detta budskap skulle utplånas likt skrift i den vita sand varpå Jona hamnade, när valfisken spydde ut honom.

Bengt Wahlström.

Rening av kyrka och kyrkogård

Under medeltiden voro vining av kyrka och kyrkogård liturgiska handlingar förbehållna biskopen. Däremot var det ofta praxis, att två andra biskopliga handlingar, rening av kyrka och kyrkogård, som befläckats genom dråp eller blodsutgjutelse, utfördes av präster. Åtminstone sedan slutet av 1200-talet reglerades detta förfarande genom påvlig dispens. En bulla, utfärdad den 28 oktober 1295 av Bonifacius VIII till ärkebiskop Nils Allesson av Uppsala, ger denne rättighet att låta utföra rening av kyrkor och kyrkogårdar i sitt stift genom någon präst, som var innehavare av prelatvärdighet, i de fall då han ej personligen kunde utföra dessa handlingar. Orsaken till detta medgivande anges vara stiftets vidsträckt-
het¹. En bulla av Clemens V, den 22 november 1309, låter medgivandet gälla hela Uppsala kyrkoprovins och föreskriver, att någon av kanikerna vid domkyrkorna skall utföra dessa reningar².

Liturgin för de biskopliga handlingarna återfanns i pontifikalet. Biskop

²² Se Wahlström, a.a., II.

²³ Gps 282: 11. Arndt, a.a., s. 134, 136, 137 och 287. Lütke-man, a.a., s. 889. Mollerus, a.a., I, s. 81 och 94. Müller, a.a., I, s. 266. Scriver, a.a., IV, s. 1303. Spiegel låter även valfisken få en plats bland symboldjuren. B. Wahlström, Bispn och fisken. Provins-tidningen Dalsland 5/5 1954.

¹ Diplomatarium Suecanum n:r 1144.

² D.S. n:r 1639.

Israel Erlandsson i Västerås nämner ett dylikt i en förteckning 1317 på ting, som under hans biskopstid inköpts till domkyrkan³. Från svensk medeltid finns emellertid icke något pontifikale bevarat. Av så mycket större värde vore det därför, om man kunde påträffa liturgin för enstaka pontifikala handlingar i andra handskrifter än pontifikalena. Den omständigheten att präster med påvlig dispens kunde utföra rening av kyrka och kyrkogård medför möjligheten, att liturgin för dessa båda akter kan påträffas i andra handskrifter än de biskopliga pontifikalena. Detta visar sig också vara fallet.

I Linköpings Stifts- och Landsbibliotek finnes en pappershandskrift J 78, från omkring 1500, som innehåller Upplandslagens kyrkobalk och Magnus Erikssons landslag⁴. På fol. 175 v. i denna handskrift börjar en *Modus reconciliacionis cimiterii*, en liturgisk ordning för rening av befläckt kyrkogård⁵. I denna räknas pontifex, biskopen, såsom den handlande, enligt kyrkorättens bestämmelser. Men vissa tillägg visa, att ordningen icke brukats av en biskop utan av en präst i enlighet med den ovan nämnda påvliga dispensen. Där pontifex nämnes såsom agerande tilläggas nämligen orden "uel eius vicem habens" eller den, som är i hans ställe, det vill säga en präst, som handlar å biskopens vägnar. I ett sammanhang nämnes emellertid blott biskopen såsom den handlande, och det är i fråga om vigningen av det heliga vatten, som användes för kyrkogårdens rening. Detta förhållande är i full överensstämmelse med förut citerade påvebulla, som föreskriver, att när präst renar kyrkogård, skall detta ske med av biskop invigt heligt vatten⁶.

Handskriften J 78 innehåller alltså liturgin för en pontifikal handling, rening av befläckt kyrkogård. Det gäller nu att fastställa, vilken stiftstradition denna liturgi representerar. Själva formuläret ger ingen ledning. Men i samma handskrift finns ett statut, som behandlar den offentliga boten. I detta nämnes på fol. 173r Åbo som den kyrka, vid vilken botgörarna på vissa fester skola infinna sig. Anteckningar dels på fol. 178v och dels på bakre pärmens insida nämna en gård Pettis, som bör vara identisk med den gård Paettis in parrochia Lundh, som i *Registrum ecclesiae aboensis* nämnes såsom hörande till sockenaltaret i Åbo domkyrka⁷. Handskriften J 78 härstammar från Åbo, och liturgin för kyrkogårdsreningen representerar Åbotraditionen. Här nedan följer texten till reningsliturgin.

Incipit modus reconciliacionis cimiterii.

Primo debet per pontificem aqua sal et cinis cum vino minori benedictione et maiori esse benedicta. Hoc facto ponantur 4or dolea ad quatuor

³ D.S. 2109.

⁴ Upplandslagen, ed. Schlyter, sid. XXXII.

⁵ Magnus Erikssons landslag, ed. Schlyter, sid. LII.

⁶ D.S. 1144.

⁷ Ed. Hausen, sid. 576.

latera cimiterii in que aqua benedicta equaliter misceatur. Deinde veniet pontifex uel eius vicem habens indutus alba et stola manipulo cum tela ante fores ecclesie et dicantur septem psalmi cum tono in circuitu cimiterij tribus circuicionibus. Quibus dictis pontifice sive eius vicem habente ante predictas fores prostrato dicatur letania cantu. Qua finita dicat pontifex uel eius vicem habens stando: Oremus. Dyaconus dicat flectamus et leuate.

Oracio.

Aufer a nobis, Domine, iniquitates nostras vt ad loca nomini tuo purificanda puris mentibus accedere mereamur. Per.

Deinde circueat cimiterium tribus vicibus aspergendo aquam. Primo a remotis. Secundo a mediis (tercio) a prope appropinquando ad ecclesiam lauando et purificando locum contaminatum qui locus debet esse cum signo signatus cantando antiphonam Asperges me domine cum psalmo Miserere mei deus. Inter singulos versus repeti debet antiphona. Postremo tribus circuicionibus sic factis reuertatur pontifex siue eius vicem habens ad locum contaminatum accipiens incensum ad eundem locum incensandum et cum predicto incenso cimiterium circueat cum antiphona Domine dirigatur cum cantu et psalmo Domine clamaui cum thono. Postremo sequitur in medio cimiterii oracio:

Adesto quesumus domine deus officio nostro hunc locum visitando et nostre fragilitatis ministerio et sicut benedixisti per manus patrum maiorum scilicet Abrahe ysaac et iacob terram sepulture et postmodum nostre salutis remedio traditus flagellatus tandemque crucifixus per teipsum Iosep diuinitus preparante terrenum sanctificasti sepulcrum ita hoc cimiterium benedicere et consecrare et ab inuisibilium machinamentis hostium roborare digneris quo omnes quorum post laborum vite hic corpora pausauerint perpetue felicitatis gaudia consequantur.

Qua dicta fiat benedictio super populum videlicet Celesti benedictione benedicat vos diuina maiestas pater et filius et spiritus sanctus.

Deinde pronuncietur populo indulgentia xl dierum et uiolator denunciatur excommunicatus et stabit enunciatus donec satisfecerit vt .?. Et sic est finis.

Därefter följa antifonerna Asperges me och Domine ad te dirigatur med notation.

Även klosterföreståndarna erhöillo påvlig dispens att inom sitt ämbetsområde utföra vissa episkopala handlingar. Dit hörde de lägre klerikala vigningarna men även rening av kyrka och kyrkogård. Ett sådant tillstånd gav påven abboten i Sorö den 5 nov. 1516⁸. På hemställan av konung Erik och drottning Filippa gav Martin V den 4 december 1419 tillstånd att birgittinklostren att låta rena klostrens kyrkogårdar genom en lämplig

⁸ Acta pontificum danica 6, n:r 4602.

präst. Även här gällde villkoret, att det heliga vattnet först skulle vigas av biskop⁹. Utan tvivel är en dylik tillåtelse orsaken till, att vi i en vadstena-handskrift, Cod. Ups. C 385 på fol. 107r finna en reconciliacio ecclesie och på fol. 108v en reconciliacio cimiterii. Dessa liturgiska formulär bära spår av att vara avskrivna ur ett pontifikale, varom en hänvisning som denna till ett annat formulär bär vittne: ut supra notatum est in consecracione noue basilice. Då man i Vadstena följde Linköpings liturgiska tradition, representera de två formulären tydligen denna. De återgivas här nedan.

Incipit reconciliacio ecclesie vbi sanguis odio vel aliquo litigio affusus fuerit aut homicidium perpetratum.

In primis veniat episcopus indutus alba et stola ante fores ecclesie et dicantur vj psalmi cum letania qua dicta dicat episcopus hanc oracionem.

Omnipotens et misericors deus qui sacerdotibus tuis pre ceteris tantam gloriam tribuisti ut quidquid in nomine tuo digne perfecteque ab eis agitur a te fieri credatur / quesumus immensam clemenciam tuam ut quod modo visitaturi sumus et quidquid benedicturi sumus. benedicas. sitque ad nostre humilitatis introitum sanctorum tuorum meritis fuga demonum et angeli pacis ingressus.

Episcopus dicat Oremus dyaconus flectamus genua leuate.

Oracio.

Aufer a nobis domine iniquitates nostras ut ad loca tuo sancto nomine purificanda puris mereamur mentibus accedere. per.

Tunc intret ecclesiam cum clero et episcopo prostrato in medio ecclesie dicantur letanie et cum ventum fuerit ad hunc versum qui pro episcopo dicitur ipso dicto surgat episcopus et dicat ter.

Ut domum istam ad honorem nominis tui factam regalem aulam tibi Deo nostro purificare digneris. te rogamus audi nos.

Finita letania dicat episcopus Oremus dyaconus flectamus genua. leuate.

Oracio.

Deus qui peccati veteris hereditarium mortem in qua posteritatis genus omne successerat christi filij tui domini nostri passione soluisti da ut conformes eidem facti sicut ymaginem terreni parentis nature neccessitate portauimus / ita ymaginem celestis gracie sanctificatione portemus / eiusdem domini nostri ihesu christi / Qui tecum viuit et cetera.

Finita oracione benedicat pontifex aquam et sal cum cinere mixtum et vinum et hec simul misceantur ut supra notatum est in consecracione noue basilice et circueat ecclesiam tribus vicibus aquam aspergendo et canendo antiphonam Asperges me. versus. miserere mi. gloria patri.

Deinde in medio ecclesie dicat episcopus. Dominus vobiscum / Oremus flectamus / leuate /

⁹ Svenskt diplomatarium n:r 2712.

Oracio.

Deum indultorem criminum deum surdum mundatorem deum qui contritum peccatis originalibus mundum aduentus sui nitore purificauit fratres carissimi supplices deprecemur / ut contra dyaboli furentis insidias fortis nobis propugnator assistat / et si quid eius virosa caliditate cothidianis infestacionibus in isto loco maculatum in nobis corruptumque fuerit / efficiatur celesti sanctificatione et hac mundacione sine miseracione purgatum / quod fuerit dyaboli fraude pollutum / quia sicut illius est solidum perfectumque quassare / ita est actoris nostri lapsa restituere / nutancia stabilire / et corrupta purgare / cuius maiestatem precamur / ut hec fiant ab omni pullucione purgata et sanctificata atque in priorem statum restituta et reconciliata ac sacrata. qui cum deo patre. Per omnia secula seculorum. Dominus vobiscum, sursum corda. gracias.

Prefacio.

Eterne deus cuius bonitas sicut non habuit principium ita nec terminum habebit qui cum diuina naturalique pietate plenus es elegis tu nobis magis restituere perditam quam percuttere peritura. Et siquid aut negligencia polluit. aut ira committit Aut simulat ebrietas. aut libido subuertit. hoc domine clementi paciencia sustines. Vt ante per gratiam purifices. quam percucies per furorem. et operis tui prouidus plastes. Eligis potius erigere iacencia. quam punire dampnanda. Te domine supplices deprecamur. ut huius tabernaculi receptaculum placatus accipias. et ecclesiam tuam quam insectantis est inimici fraude polluta. per infusionem gratie celestis purifices purificandoque possideas. Absint in posterum nequicie spirituales. et eliminentur. Extinguatur antiqui serpentis machinamentum et inuidia et cum omnibus fraudibus suis dyaboli propellatur. Efferat secum maculam quam ingressus et perhennis supplicij tormentis. deputandus operum suorum semina secum colligat peritura. Nichil in posterum noceat preteriti culpa contagij. Nichil fit quod remaneat inimici fraude pollutum quando quidem per spiritus tui infusionem constat esse purgatum / Resurgat ecclesie tue pura simplicitas et candor innocencie hactenus maculatus dum receperit gratiam resurgat ad gloriam et populorum hic fidelium turba conuenies. dum petitionis ingerit vota votorum suorum se senciatur optinuisse suffragia. per dominum.

Deinde dicat hanc oracionem.

Deus qui in omni loco dominacionis tue. clemens et benignus dedicator assistis exaudi nos quesumus et concede ut in posterum inuiolabilis huius loci permaneat reconciliacio et beneficia tui muneris vniuersitas sancte ecclesie que supplicat consequi mereantur. per dominum.

Deinde incipiat hanc antiphonam. et interim reponantur in loco suo.

Confirma hoc deus et cetera. *antiphona.* Domus mea. *versus* narrabo nomen. *cum gloria patri. repetent antiphonam.*

Deinde dicatur oratio que sequitur.

Deus qui ecclesiam tuam de omnibus mundi finibus congregatam per tui lateris admirabile sacramentum cunctarum gencium matrem dixisti esse perfectam quam eciam populorum varietate depictam martyrum tuorum meritis coronasti. benedic quesumus domine sanctorum N. opitulante suffragio tam altaris. quod eorum exornatur te iubente reliquiis quam eciam ecclesiam atque fidelium tuorum tibi pie offerencium in illa vota sanctifica qui cum deo patre.

Sequitur hec oratio.

Dominus vobiscum.

Oremus.

Deus indultor criminum cuius bonitate cuncta subsistunt adesto propicius inuocacionibus nostris et domum hanc nomini tuo consecratam diuinis aptatam sacramentis set infestacione violatam dyabolice fraudis misericorditer respice et illustracione sancti spiritus per ministerium nostrum visita ut ablata contagione illata presumpcionis et tocius nequicie sinceritati restituatur pristina et beatorum N. intercessione et omnium sanctorum super eam multiplicata gracia augeat fidelium vota. per dominum nostrum. qui in vnitate eiusdem.

Incipit reconciliacio cimiterii.

In primis veniat episcopus indutus alba et stola. ante fores ecclesie. et prostrato ibidem episcopo dicantur. vij psalmi. cum letaniis. quibus dictis dicat episcopus.

Oremus. *dyaconus.* flectamus genua. leuate.

Aufer a nobis domine iniquitates nostras. vt ad loca nomini tuo purificanda. puris mentibus accedere mereamur. Per dominum nostrum.

Qua finita. benedicat aquam pontifex. et salem et cinerem cum vino. et hec simul misceantur. ut supra notatum est in principio consecracionis noue basilice /. Deinde circueat cimiterium tribus vicibus aspergendo aquam benedictam. primo a remotis. postea appropinquando ecclesiam lauando et purificando locum contaminatum. accipiens incensum. ad eundem locum incensandum. et cantetur hec antiphona.

Domine ad te dirigatur oratio mea. *cum psalmo* Domine clamaui. *et ter. sicut superius est notatum. de consecracione cimiterii.*

Postea in medio cimiterii sequitur oratio.

Adesto quesumus omnipotens deus officio nostro hunc locum visitanti et nostre fragilitatis ministerio. et sicut benedixisti per manus patrum maiorum. silicet. abrahe. ysaac et iacob terram sepulture. et postmodum pro nostre salutis remedio traditus. flagellatus. tandemque crucifixus. hoc cimiterium benedicere. consecrare. et reconciliare et ab inuisibiliu. machinamentis hostium roborare digneris. que omnes. quorum post laborem vite hic cor-

pora pausauerint. perpetue felicitatis premia consequantur. Qui viuis et cetera.

Qua dicta. faciat benedictionem super populum et sic recedat in nomine domini.

Bengt Strömberg.

Kyrkomusikkongressen i Wien 1954

Med ett mycket stort uppbåd av medverkande gick den 2:a internationella kongressen för katolsk kyrkomusik i Wien av stapeln under oktober 1954. En särskild dag ägnades åt den gregorianska sången efter kongressens slut.

Den första kongressen hade sammankallats till Rom under jubelåret 1950. Fjolårets kongress var anordnad till den kanonicerade musikpåven Pius X:s ära.

Ett oerhört omfattande program hade utarbetats och genomfördes under medverkan av de mest kompetenta föreläsare och konstnärer. Östkyrkornas musik, gregorianik, musikvetenskap, liturgi och folksång, orgel, vokal- och instrumentalpolyfoni, ny kyrkomusik, kyrkomusikens organisation och uppfostran till kyrkomusik utgjorde de sammanfattande gruppämnen, som behandlades av föreläsare från de flesta europeiska länder och Amerika.

Därutöver förekom ett oerhört mångsidigt musikprogram under medverkan inte bara av Wiens egna körer och organister, utan också av körer från Österrikes övriga delar, från Tyskland, Schweiz m. fl.

Det är givetvis omöjligt att referera hela detta jätteprogram. Här skall blott meddelas några synpunkter i frågor, som ägt speciellt intresse för en av de svenska delegaterna.

Gudstjänsterna.

Under denna vecka demonstrerades på ett oerhört intensivt sätt den rent förbryllande musikaliska mångfald, för att inte säga brokighet, som utmärker den romersk-katolska kyrkans mässor, en mångfald, som tydligen äger sanktion från högsta ort och som står i skarp motsats till exempelvis vår egen kyrkas reglementerade gudstjänst.

Här förekom rent gregoriansk mässa, sida vid sida med utretrat modern utformning av gudstjänsten, folklig gudstjänst och gudstjänst med konsertmässig gestaltning.

Den i viss mån mest imponerande av alla gudstjänsterna försiggick på lördagsaftonen (märk tiden) i den återställda S:t Stefansdomen. Det var ett

Volkshochamt, folkhögmässa, med kardinalen i Wien, Innitzer, som celebrant. Den utfördes rent gregorianskt, på latin, under deltagande av hela menigheten, som fyllde det stora rummet. Kongressdeltagarna, som givetvis utgjorde en mycket kvalificerad menighet, och som för dagen förstärkts med medlemmar av Österrikes kyrkokörer, utförde ordinariet, som fanns tillgängligt i notblad med latinsk text och med tysk översättning. Kyriet, det i vår mässbok under trefaldighetstiden meddelade i dorisk ton, utfördes niofaldigt i växelsång. Kantor, som dirigerade menigheten från koret genom högtalare – för övrigt en mycket god anläggning – besvarades först av gosskörerna och därefter av hela menigheten. På samma sätt utfördes Laudamus i växelsång mellan gossarna och menigheten, ytterligare Sanctus och Agnus Dei.

Propriet utfördes enligt Immaculata-mässan – högtiden ingick som ett led i Mariaårets festligheter – och framfördes från koret av koralsskolan för det romanska Schweiz i Genève under ledning av Dom Joseph Gajard, benediktinermunk från Solesmes. Den gav ett utsökt prov på gregorianskt sångsätt. Detta proprium fanns emellertid icke tillgängligt för menigheten. För den som inte hade tillfälle att följa det i gradualet var det givetvis icke möjligt att tillägna sig dess innehåll.

Efter evangeliet höll kardinalen en kort predikan, delvis ägnad kyrkosuiken och delvis Maria och hemmet.

Som avslutning läste hela menigheten på tyska Fader vår, Ave Maria och den apostoliska trosbekännelsen. Den gregorianska sången ackompanjerades från kororgel i ett ytterst diskret manér, men i ganska traditionell stil.

Vid den inledande rent gregorianska gudstjänsten i kapellet i Hofburg förekom ackompangemang i modern stil, av prof. Gaston Litaize, Paris. Det var intressant att iakttaga huru väl ett sådant ackompangemang, frigjort från 1800-tals harmonisering, lät sig förenas med den gregorianska sången. Här var dock tyvärr orgeln alltför kraftig för det lilla rummet och den lilla kören: prästseminariets kör under ledning av professor Franz Koch, kongressens verkliga ledare och organisatör.

En för den svenska prästen utomordentligt intressant erfarenhet gjorde han vid den gudstjänst, som hölls i Klosterneuburg utanför Wien. Detta Augustinerchorherrenstift har ju blivit vida bekant genom Dr Pius Parschs framgångsrika arbete under samlingsordet: Bibel och liturgi åt folket. Denna gudstjänst hade utformats efter Parschs principer för att göra det enkla folket aktivt.

Det rubricerades i programmet som Deutsche Gemeinschaftsmesse med underrubrik Missa lecta (läst mässa). Den utfördes på tyska av den stora menigheten som fyllde kyrkan helt, medan samtidigt celebranten, Dr. Zauer från Linz, läste mässan på latin vid altaret. Propriet utfördes av en gosskör också från Linz och var komponerat i en enkel sats av gosskörens

ledare, professor Herman Kronsteiner. Detta liksom ordinariet var översatt till tyska och sjöngs också genomgående på tyska. Ordinariet, som sjöngs i växelsång mellan gosskören och menigheten utfördes enligt Vinzenz Gollars sättning. Gollar var Pius Parsch trogne medarbetare. Kollektbön, epistel och evangelium förelästes på tyska från koret av en präst.

Vid sidan om dessa gudstjänster förekommo mässor av alla upptänkliga musikaliska typer: med gregorianskt proprium och flerstämmigt ordinarium, med flerstämmigt både proprium och ordinarium. Under veckan var det möjligt att avlyssna musik från praktiskt taget alla epoker: Palestrina, Vittoria, Bach, Haydn och Mozart, likaväl som J. N. David och samtida t. ex. Ernst Tittel o. a. Klassisk polyfoni bjöds sida vid sida med mycket avancerad modern musik.

Mässorna gävo sålunda intryck av en oerhörd och för en svensk förbluffande musikalisk brokighet, som knappast kan vara eftersträvansvärd ens för den som beklagar likriktningen i vår egen kyrka. Den har emellertid uppenbarligen två fördelar: i en stad med Wiens otaliga kyrkor och stora musikaliska resurser ges åt envar vad han musikaliskt sett kan önska sig i gudstjänsten, och vidare lämnar den ett utomordentligt förtroende åt kyrkomusikern, den skapande såväl som den exekverande, ett förtroende som måste vara inspirerande. Det bör härvid beaktas att komponisten har möjligheter att få sina verk utförda i själva mässan, i huvudgudstjänsten, icke blott vid bigudstjänster eller särskilt arrangerade mera konsertmässiga anordningar. Det är ur denna stora frihet, som man kan förstå den väldiga skatt av liturgisk kyrkomusik, som finnes i den romerska kyrkan. Givetvis löper dock gudstjänsten härvid faran att bli mera musikutövning än andakt. Detta var också understundom mycket märkbart i menigheten.

Diskussionerna.

Det var framför allt två frågor, som återvände i diskussionerna. Den första gällde den moderna musikens berättigande i gudstjänsten. Tillsporde man enskilda präster och organister om deras inställning på denna punkt, fick man i regel undvikande svar, såsom att frågan var inaktuell för deras eget vidkommande, eftersom de saknade resurser.

Vid det avslutande möte, som hölls i ett annat av Österrikes Augustinerchorherrenstift, Heiligenkreuz, framställde en äldre präst yrkande om en skrivelse till påven om att denne måtte tillsätta en kommission, som skulle granska all kyrkomusik innan den tilläts för gudstjänstligt bruk. Med tydlig förskräckelse avböjde kongressens av påven utsedde president, spanjoren Higiní Anglès, Rom, detta förslag såsom aldeles uteslutet. Också den moderna strömningen inom musiken skall ha sin chans i kyrkan.

Samma frihet ges här åt alla. En kantor som med sin menighet sjungit in det syllabiska ordinariet nr XVIII ville ha flera gregorianska syllabiska

mässor och begärde likaledes en framställning om ett sådant tillägg till kyrialet. Presidenten avböjde förslaget med den motiveringen att detta behövde man inte gå till påven med. Envar har full rätt att själv plocka fram andra gregorianska melodier ur handskrifterna eller att själv komponera vad han behöver för mässan. Friheten härvidlag är absolut och principiell.

Hetare blev diskussionerna om folkmålet i mässan. I Klosterneuburg fick detta problem sin ostentiva illustration. Att ett Volksamt av den typ, som där framfördes, möttes med motstånd från skilda håll, var uppenbart. Professor J. Jungmann i Insbruck följde i ett föredrag denna folkliga linje i delvis anslutning till Pius Parschs strävanden. Han ville bl. a. för att göra det möjligt för menigheten att delta också i propriet, tillåta tyska sådana och med rätt att under en följd av söndagar bruka samma proprium. Redan hans korreferent Prof. J. P. Smit, Rom, tog starkt avstånd härifrån. Latinet i mässan var outhärligt för den romerska kyrkans enhet och latinet var oskiljaktigt förenat med den gregorianska sången. Ännu starkare tog presidenten till orda. Inför modersmålet i mässan fanns endast ett: "Streng verboden." I fråga om mässans text råder sålunda ingen mångfald, här är absolut enhet påbjuden såväl ifråga om ordinarium som proprium.

Ett utomordentligt lidelsefullt försvar för folkmålet och för Pius Parschs arbete i detta stycke levererade chorherr Petrus Tschinkel, en gång krigsbarn i Sverige, vid en minnesstund över den i föl bortgångne Parsch, vid hans grav i den vackra romanskt enkla, fornkyrkligt utgestaltade församlingskyrkan S:t Gertrud, invid vars kyrkomur de ryska ockupationstrupperna voro kasererade. Han motiverade kravet på folkmålet med nödvändigheten av evangelisation ibland ett folk som höll på att avkristnas. Detta krav framfördes åter och åter i synnerhet från de tysktalande deltagarnas sida och främst av präster och organister i stora stadsförsamlingar. Vid avslutningsmötet kunde också presidenten själv konstatera att medan de äldre ivrigt applåderade talare som påyrkade latinet var de yngre deltagarnas uppenbara sympatier på folkmålslinjen.

Sakligt sett hålles visserligen en port öppen för modersmålet i mässan via missa lecta, såsom i Klosterneuburg. Frågan om vad som skiljer missa cantata och missa lecta upptogs under den anslutande gregorianska dagen. Det anfördes att skillnaden beror av om prästen läser eller sjunger intonationerna till gloria och credo. Denna distinktion mötte emellertid motstånd. Man förmenade icke utan rätt, att i så fall kunde allt som var förbjudet i missa cantata få förekomma i missa lecta.

Vid avslutningsförhandlingarna beslöts en framställning till påvestolen om att den boskillnad, som uppehålls mellan liturgikerna och kyrkomusikens företrädare skulle upphöra. I Lugano hölls under år 1953 en kongress för liturgisk forskning och reform. Dessa kongresser borde samordnas. Båda parter borde leva under inbördes kontakt.

Arthur Adell.

Kyrklig skrud och prydnad 1954

Två tävlingar på den kyrkliga konstens område avgjordes under de första månaderna av året 1954, och tilldrogo sig stort intresse. Slutbedömningen av den 1953 utlysta pristävlingen om småkyrkor ägde rum i januari. Uppgiften gällde att skapa ett mindre kyrkorum med därtill anslutna lokaler för andra verksamhetsformer inom församlingslivet än själva gudstjänsten. Huvudvikten var dock lagd på själva kyrkorummet, vars uppgift skulle vara att tillgodose det liturgiska livet i en viss begränsad del av en storförsamling med tät bebyggelse, högt innevånarantal och med stort avstånd till själva församlingskyrkan. Det problem, som utgjorde förutsättningen för tävlingen, är ingalunda nytt. Sällskapet för kyrklig själavård har ända sedan 1890-talet arbetat på dess lösning, icke minst i Stockholms dåtida ytterområden. Under de två senaste decennierna har det dock fått en rent brännande aktualitet. Framförallt gäller detta Stor-Stockholm med dess vidsträckta och folkrika ytterförsamlingar men även andra av rikets större städer och tätorter, där den hastiga befolkningstillväxten under de senaste årtiondena har ställt kyrkan inför oerhörda svårigheter genom bristen på gudstjänstrum och andra lokaler för församlingsarbetet. Prisnämnden uttalade i sin sammanfattning, att utgångspunkten för bedömningen var följande: även ett mindre kyrkorum, uppfört för en jämförelsevis låg kostnad borde erbjuda en liturgiskt väl utformad miljö kring gudstjänsten så att rummet kan befördra andakt och inre samling. De prisbelönda och inköpta förslagen erbjuda också intressanta exempel på hur moderna arkitekter på olika vägar nå fram till en lösning av den förelagda uppgiften. Som en av prisnämndens ledamöter, Professor Helge Zimdahl, framhållit i en artikel i *Årsskriften Kristen Humanism 1954*, behöver en arkitekt icke misströsta om vår tids möjligheter att skapa ett värdigt arkitektoniskt formspråk för en kyrkobyggnad, även om rent moderna byggnadsmetoder upp- tagas och tillämpas. De tre prisbelönda förslagen av arkitekterna J. Olivegren, Peter Celsing och Arne Rudberger visa också, att det med ett stramt formspråk och med ringa anlitande av dekorativ utsmyckning är möjligt att skapa ett liturgiskt fullvärdigt kyrkorum. Pristagarna ha också på ett övertygande sätt dokumenterat sin förmåga att kunna sammansmälta en liten kyrka med ett komplex av andra församlingsbyggnader till en arkitektoniskt välbalanserad helhet, som på en gång kan utgöra ett slutet område mitt i bostadsbebyggelsen och genom sitt goda läge kan bli ett centrum för kyrkans liv och arbete i området. Det bör dock, såsom prisnämnden klart framhållit, betonas, att det icke varit fråga om att nå fram till något slags standardtyp för småkyrkor. Tävlingsuppgiften har gällt en principlösning, och ur den synpunkten bör tävlingsresultatet kunna få en icke ringa betydelse för kommande planering av småkyrkor.

Den andra tävlingen gällde glasmålningar för Västerås domkyrka, för vars restaurering Professor Erik Lundberg framlagt ett nu antaget förslag. De två främsta pristagarna, Randi Fischer och Frithiof Swensson ha under året utfört provpartier av sina arbeten, vilka utställts i kyrkan.

Medan restaureringen av Västerås domkyrka synes vara nära förestående, vilar alltjämt frågan om Uppsala domkyrkas iståndsättande och förnyelse. Däremot har landets yngsta stift under året fått uppleva återöppnandet av sin domkyrka, som genomgått en fint och känsligt genomförd renovering. Stockholms Storkyrka, som trots sin upphöjelse till domkyrka alltjämt bevarat sitt vedertagna namn, underkastades åren 1906—08 en hårdhänt restaurering. Härvid blottades teglet i pelare och valvstrålar. Denna åtgärd, som saknade konstarkeologiskt stöd, väckte stark kritik, och diskussionen om puts eller bart tegel blossade åter upp i samband med det restaureringsförslag, som nu genomförts. Församlingen uttalade sin bestämda vilja, att de oputsade tegelytorna skulle bevaras, och därvid har det blivit. Genom en ytterst skicklig konservering av inventarierna, framförallt predikstolen och kungsstolarna, helt ny färgsättning av interiören i övrigt och ett förtjänstfullt belysningsystem, har den ärevärdiga helgedomen erhållit en helhetston av andaktsmättad och rogivande verkan. En erinran om den klangsköna kororgeln må också vara på sin plats i detta sammanhang. Restaureringen stod under ledning av arkitekten Erik Fant, som avled före arbetets avslutning. Det färdiga verket är ett sannskyldigt monument över denne fine och kunnige arkitekt, till vilken vår kyrka står i stor tacksamhetsskuld för hans betydelsefulla insats som kyrkorestaurator i en tid, då principerna för våra helgedomars återställande står under debatt och olika tendenser på området göra sig gällande.

I samband med restaureringen ha även högst betydelsefulla rön av kyrkoarkeologisk art gjorts, och när dessa vetenskapligt ha bearbetats, komma de otvivelaktigt att föra fram till en ny uppfattning av kyrkans ålder och äldsta utformning. Det antikvariska arbetet har stått under Fil. Dokt. Per-Olof Westlunds sakkunniga ledning. Doktor Westlund har i en artikel, Stockholms Stifts Julbok, redogjort för sina iakttagelser. En mycket god sammanfattning av restaureringens förlopp har också publicerats av Pastor Olle Gnospelius.

En annan Stockholmskyrka, som under året genomgått förnyelse är Katarina. Här ha spåren av en tidigare restaurering avlägsnats, och kyrkorummet framstår åter i en enhetlig ton, som erinrar om dess ursprungliga gestaltning. Överhuvud har restaureringsverksamheten, särskilt beträffande lantsocknarnas kyrkor, varit synnerligen livlig. Konsthistoriskt intressanta detaljer, särskilt målningar ha härvid kommit i dagen. Ett gott exempel erbjuder Björksta kyrka i Västmanland, där den sengotiska interiören befriats från sin för kyrkan främmande 1700-talskaraktär och ett stort gotiskt fönster i östgaveln med bevarade kalkmålningar i nischerna har påträffats.

I fråga om Björksta har Riksantikvarieämbetet utfört ett ur konstarkeologisk synpunkt ytterst förtjänstfullt arbete. Om restaureringsverksamheten har varit livlig, är tendensen helt olikartad, då det gäller nybyggen. Sådana ha dock planerats på flera håll, framförallt för de nybildade församlingarna i Stockholms stad. Närmast synes Essinge nybildade församling stå inför ett nybygge, medan tills vidare en församlingsbyggnad med kyrksal har invigts på den blivande kyrkplatsen.

Anskaffningen av kyrkliga textilier har som under de närmast föregående åren varit omfattande. En erinran om vad som på den textila sakralkonstens område under detta sekel utträttats, gav Liciums femtioårsjubileum, som firades med en retrospektiv utställning i Stockholm. Det arbete inom ateljen, som från början uppburits av Agnes Branting och efter henne av Sofia Widén, har varit av största betydelse, då det gällt att lyfta Sveriges kyrkliga textilkonst till den höga nivå på vilken den nu befinner sig. Till Storkyrkans återöppnande kunde även Libraria framvisa en kollektion sakralkonst av stort intresse. Arne Gillgrens silversmide och träkors för altarena i det nyinrättade andaktskapellet och för sakristian beteckna synnerligen värdefulla insatser på området. Under året har Märtha Gahn lämnat ledningen av Libraria och efterträtts av Anna-Lisa Odelqvist-Ekström, som på ett högst förtjänstfullt sätt svarat för nyanskaffningen av textilier till Storkyrkan.

Årets prästmöte i Linköping blev märkligt därigenom att disputationen kom att röra sig om kyrkorum och kyrkoskrud. Preses, Kyrkoherden i Söderköping Teol. Dokt. Arthur Adell, hade framlagt en avhandling av liturgiskt innehåll, "I Guds rika hus", i vilken kyrkorummets, gudstjänstens och kyrkokonstens problem fick en såväl historisk som aktuell belysning. Författaren, som bygger sin framställning på ett omfattande vetande, inhämtat under flera årtionden, och på en rik erfarenhet av gudstjänstlivets problem och förhållanden, har med sitt arbete skänkt oss en i bästa mening populär och till sin karaktär uppbygglig framställning av de till kyrkorummet och kulten hörande frågorna. Adells arbete med dess mogna omdöme och stundom högst originella synpunkter bör bli en ypperlig hjälp för prästerskapet och församlingarna liksom för arkitekter och bildkonstnärer i det maktpåliggande arbetet på att tillvarataga kyrkorummets gudstjänstkaraktär och då det gäller att verka för den kyrkliga skrudens ans och liturgiskt motiverade förnyelse.

Lidingö i januari 1955.

Ragnar Stenberg.

Svenskt körarbete 1954

När man under ovanstående rubrik skall redogöra för vad som hänt under ett år på körområdet, måste den reservationen göras, att det gäller kyrkligt körarbete. Även om det profana körarbetet i viss mån går hand i hand med det kyrkliga, gives också vissa bestämda skillnader, kanske främst bestående i, att det kyrkliga körarbetet till dels arbetar med sådant, som den profana kören har alls ingen eller mycket liten anledning befatta sig med. Här syftas då i första hand på den gregorianska sång, som en kyrkokör förr eller senare måste bekanta sig med, om den skall kunna fylla sin uppgift vid gudstjänsten. Det behöver här icke ordas om, vad denna gregorianska sång betyder för sångsättet. En kör som vant sig vid att sjunga "gregorianskt" har snart fått ett betydligt mjukare och riktigare sångsätt än tidigare. Och detta ger sedan spår i renheten, som vid ett så avspänt sångsätt, som den gregorianska sången fordrar, blir en naturlig följd.

Här har alltså redan omnämnts, att den gregorianska sången på ett sätt som icke tidigare varit fallet, omhuldas av många kyrkokörer. Detta i sin tur bottnar i det betraktelsesättet, att körens uppgift icke, som man tidigare ofta ville och tycktes tro, är att endast sjunga en hymn efter tron. Körens betydelse i det liturgiska sammanhanget blir alltmer värdesatt. Tyvärr är det icke gott om lärare och ledare av gregoriansk sång. Många synas anse, att denna kan gå på en höft och blott den blir något så när acceptabel, är det bra. Här skall en stilla undran göras, hur det är ställt med de ny-examinerade kyrkomusikernas utbildning i detta ämne? Eller om det är brist på intresse för detta område av den kyrkliga sången som gör att resultaten låta vänta på sig.

Kyrkokörernas antal ökar ständigt. Så är det nu över 21 000 kyrkosångare anmälda som medlemmar i Sveriges kyrkosångsförbund. Dessa tillhöra över 1000-talet körer. De flesta av dessa äro landbygdskörer och ledas av kantorer. Det är viktigt för kyrkan att det mesta möjliga göres för att dessa kantorer just på detta område får en god utbildning. Vissa examinationsorter synas göra mycket, andra mindre. För dem som redan äro färdiga med sina examina synas kurser och kursdagar vara av nöden. Det gamla talet, att det inte gick att sjunga "gregorianskt" i en landsortskyrka torde nu vara vederlagt på så många håll i landet, att man tryggt kan avfärda detta påstående som varande en förgången tids föreställningar.

Körerna ha dock fortfarande kvar sin gamla uppgift att sjunga en hymn efter tron. Och denna är av det slaget, att man varken bör frånröva kören eller församlingen glädjen att få sjunga och höra denna hymn. Fråga är, om det skulle vara farligt att öka antalet hymner, antingen genom att inleda en viss söndag med en hymn före första psalmen, eller avsluta gudstjänsten med en hymn, som kunde vara i stället för eller såsom postludium.

Kanske farliga tankar att kasta ut, men fanns det icke något under Bachs tid, som kunde jämföras med detta?

Våra kompositörer av kyrkliga hymner ha väl icke åstadkommit några mera epokgörande saker under det gångna året. Ett antal hymner av G. Thyrestam, av G. Bjarnegård, någon V. Söderholm, av W. Ahlén torde höra till de värdefullaste tillskotten. De som ge sig ut på djärvare seglatser, en Lars Edlund, Sven-Eric Johansson m. fl. synas icke ännu ha vunnit det stora flertalet körledares intresse. Det kan dock knappast undgås, att man måste erkänna, att här kommer något nytt värdefullt ut av detta, vare sig det rör tolvtonsteknik eller endast utgör djärvare och för våra öron ännu icke godtagbara klanger.

Svenskt körarbete kunde i detta nu på många håll liknas vid det sjudande, som föregår vattnets nående av kokpunkten. Här finns mycket under ytan, som vill och skall upp. Om det är gött eller ont, eller bådadera, det får framtiden utvisa.

I detta sammanhang kan man icke underlåta att nämna något, som timat under 1954 och som kan få vittgående följder för det fortsatta körarbetet. Här åsyftas den Sjunde Heinrich Schützfesten i Uppsala. För de flesta, som bevistade denna fest, blev den väl till "ett minne för livet". Att få göra bekantskap med Westfählische Kantorei och dess utomordentliga sångkonst, att få höra The Renaissance Singers eller Lautencollegium var upplevelser, som man måste kalla storartade. Men den skall icke bliva blott en engångsupplevelse. Av vad där hördes och visades måste för oss svenskar födas fram något, som ger oss del av den musikaliska kultur, som präglade alla dessa framföranden.

Visst kan vi svenskar berömma oss av mycket, som skett under de senaste 25—50 åren. Där kan visas på resultat, som äro betydande. Detta gäller naturligtvis på sångens område, enkannerligen körsångens område. Men att vi ha en lång väg att vandra för att nå i paritet med kontinentens förnämliga sångkonst, därom kan endast en mening vara rådande. Må detta sporra till stora ansträngningar på det kyrkomusikaliska området.

Stockholm 8 jan. 1955.

Sten L. Carlsson.

Recensioner

Die Musik in Geschichte und Gegenwart, Allgemeine Enzyklopädie der Musik, herausgegeben von Friedrich Blume. Bärenreiter-Verlag, Kassel und Basel. Band III (Daquin-Fechner).

Av rubricerade musikencyklopedi (MGG) har de båda första banden utförligt omnämnts i denna tidskrift i maj 1952, resp. 1954 års nummer. Här ska endast erinras om att tredje bandet nu föreligger komplett.

Det ligger i sakens natur, att ett enstaka band av ett så stort verk som MGG inte kan bedömas som en helhet, vilket inte hindrar, att bekantskapen kan bli en stimulerande upptäcktsfärd på skilda områden. Att MGG verkligen gör skäl för ordet "Gegenwart", visar detta band bl. a. genom sina upplysningar om ett så sentida fenomen i musiksens värld som "Elektronische Musik". Man återfinner även bidrag av några yngre svenska musikforskare. Också detta band erbjuder mycket av intresse ur liturgisk-kyrkomusikalisk synpunkt.

G. Zethelius.

P.-G. Andersen, Finn Viderø, Sybrand Zachariassen: Orgelbygge och orgelspel. 64 s. Gleerups.

För första gången på åtskilliga år har vi nu fått en liten bok på svenska språket om orgelfrågor — låt vara att det är en översättning. Impulsen till utgivandet kommer från kyrkomusikdagarna i Lund 1952, där de tre kända danskarna medverkade. Gotthard Nygren har skrivit en orienterande inledning.

Det är beklagligt, att det i vårt land på detta viktiga område publicerats så litet utanför fackpressen. Det har ju dock skett en hel del även hos oss på senare år. Den nu utkomna boken har

orgelfrågor att göra. Den borde kunna utrota den populära vanföreställningen, att nutida orgelideal endast innebär en kopiering av en äldre orgeltyp och därigenom bidra till att i någon mån avhjälpa den eftersläpning, som man alltid får räkna med utanför de egentliga fackmännens led. Den borde också i en vidare krets kunna skapa förståelse för orgelns egenart som instrument och för det intima sambandet mellan orgelmusik och orgelbyggnadskonst. Vad Finn Viderø skriver om orgelspel är ju byggt på djupgående studier och lång erfarenhet och är värt att begrundas.

Boken väcker en önskan om en orgelhandbok, som behandlade samtliga frågor, som har med organistens ämbete att göra. Inte minst orgelns uppgift som liturgiskt instrument skulle behöva belysas och ställas i uppmärksamhetens centrum.

G. Zethelius.

Ake Andrén: Högmässa och nattvardsgång i reformationstidens svenska kyrkoliv. Lund 1954, 516 s. Pris 30 kr. Diakonistyrelsens bokförlag.

Tillsättandet av professuren i praktisk teologi i Uppsala sistlidna år har medfört ett utomordentligt tillflöde av undersökningar inom den praktiska teologiens område. Det kan vara värt att påpeka att de flesta och betydelse-

fullaste av dessa undersökningar gälla liturgiska frågor.

Den omfångsrikaste av dessa undersökningar utgöres av Andréns specimen: Högmässa och nattvardsgång i reformationstidens svenska kyrkoliv, nr 32 i den från Lund utgivna serien Samlingar och studier till svenska kyrkans historia.

Författaren gör i sin inledning en översikt över de olika uppfattningarna av nattvardsläran sedan fornkyrkans dagar, huru Kristi verkliga närvaro tolkades på olika sätt redan i urkyrkan, med ett vacklande mellan å ena sidan "krass lokalisering" av Kristi närvaro i elementen och en starkt spiritualiserande tendens. Kravet på förberedelserna som blev ett kännemärke under medeltiden, är obekant för den kristna urkyrkan. Förvandlingsläran, som hänger samman med striden om Kristi person, i Orienten fullt utbildad hos Johannes Damascenus, och i Occidenten utpräglad av Ambrosius och Augustinus, förde vidare till transsubstantiationsläran, konfirmerad av laterankonciliet 1215.

Luther avvisade transsubstantiationsläran men hävdade energiskt realpräsen och anknöt därvid till konsubstantiationsläran och utbildade ubikvitetsläran.

Författarens uppgift har nu varit att visa huru dessa förändringar och skiftningar i själva nattvardsuppfattningen medfört konsekvenser dels vid liturgiens utformning och dels i det praktiska livet, i nattvardsdeltagandet, d.v.s. kommunionen och dels i förberedelserna.

Med uppådande av ett stort material, förut obeaktat, belägger han växlingarna här i Sverige såväl rörande antalet nattvardstillfällen, nattvardsterminer, nattvarvsfrekvensen och obligatorisk eller icke obligatorisk förberedelse, i uppfattningen om prästens självkommunion i framväxandet av morgonmässor för kommunionen och predikogudstjänstens seger över högmässan.

En särskilt omfattande del av undersökningarna ägnas åt restaureringssträvandena under Johan III, utomordentligt intressant därför att förf. här har kunnat med stöd av uppgifterna i församlingsböckerna bl. a. konfrontera den teoretiska uppfattningen med praxis. Han tyckes därvid icke försumma att uppta och beakta någon detalj av nattvardslivet, omredigeringar i liturgien, såsom i instiftelseorden, återupptagandet av handtvagningen och anvisandet av bruket av corporale, sköljandet av kalken o.s.v. Värdefullt är avsnittet om förhållandet mellan skådad mässa och kommunion. Svårigheten förelåg att genomföra kommunionmässor — under 1560-talet hade man förbjudit mässor utan kommunion, ett förbud som somligstades rönste stort motstånd från menigheten. Men när då menigheten icke tog del i kommunionen försvann sakramentet ur bruk. Icke ens införandet av fasta nattvardsdagar hjälpte, då man måste befara att sakramentet, sedan det tillretts icke brukades.

Allra värdefullast torde avhandlingen vara genom den hänsyn som den tar till utvecklingen i församlingarna. Här har Andréns företagit sig en utomordentligt omfattande och betydelsefull genomgrävning av de svenska kyrkoarkiven och därmed lyckats få fram en bild av livet i den svenska kyrkan både under liturgiens tid och under reaktionen emot denna.

Arthur Adell.

A. O. T. Hellerström: Liturgik I, II, 3:e uppl. Stockholm, Diakonistyrelsens bokförlag, 1954. 570 s. 18: 50; 14: 50.

Kyrkoherde em. A. O. T. Hellerström kan verkligen lyckönskas till en stor fostraregärning inom liturgikens

område. Hans liturgik, som utkom i sin första upplaga 1932 har under årens lopp blivit alltmera omfattande och har med den nyss utkomna tredje upplagan uppdelats i en allmän och speciell liturgik samt en avdelning kyrkans sång och dikt. Som tidigare är liturgiken rikt illustrerad med representativa bilder över den kyrkliga konsten och notexempel till sången. Det har av författaren här samlats en så oerhörd mängd med fakta och uppgifter, namn och boktitlar att man beundrar hans förmåga att överblicka hela materialet. Det vore pinligt att i ett så omfattande verk påpeka att felaktiga uppgifter insmugit sig, såsom på sid. 213 där *Liber cantus*-böckerna dateras: uppsala-upplagan till 1622 och växjö-upplagan till 1626 i st.f. 1620 resp. 1623.

A. Adell.

Hilding Johansson: Bibel och liturgi, Studia theologica Lundensia 4. Lund 1953, Gleerups förlag. 231 s. 20: —.

Åter ett specimen för professuren i praktisk teologi i Uppsala. Den mycket flitige samlaren och forskaren på det svenska medeltida liturgiska fältet har här gjort en mycket ingående inventering av huru bibelmaterialet förekommer och användes i medeltidens och reformationens liturgier. När det gäller de medeltida formulären visar han en utomordentlig beläsenhet inom den samtida och tidigare forskningen. Emot denna bakgrund insätter han också de genom hans egna och andras forskning kända, svenska formulären vida utöver mässordningarna och tideböckerna.

Sidorna om Laurentius Petris ståndpunkt till frågan om bibelns och traditionens värde äro ytterst sammanfat-

tande och värdefulla. I kampen mot Rom under de första decennierna hävdar han skriftens tillräcklighet som grundval för liturgien, men i kampen mot kalvinisterna under Erik XIV:s tid hävdar han med skärpa att bibeln icke innehåller allt. "I de antikatolska skrifterna är traditionen föga värd men senare tar han gärna sin tillflykt till densamma."

En annan intressant iakttagelse som förf. gör är att huvuddelen av de bibelmotiv, som förkastades av den officiella liturgien under reformationstiden i Sverige sedermera återfanns i den icke officiella bönelitteraturen. År 1557 avskaffades t.ex. likvigningen, genom att akten uteslöts ur handboken. 1567 intogs emellertid den bön, som förekom vid akten, i bönboken. "Den genom reformationen verkställda avliturgiseringen kunde alltså icke bliva så effektiv, att den för alltid förmådde avstänga det gamla arvet från medeltida kult och fromhetsliv" s. 211.

A. Adell.

Sigurd Kroon: Ordinarium missae. Studier kring melodierna till Kyrie, Gloria, Sanctus och Agnus Dei t.o.m. 1697 års Koralspsalmbok. Lund 1953, 231+16 s. 24: — kr.

Författarens avsikt är att ge en översikt över musiken till ordinarier i mässa under medeltid och reformationstid intill år 1697. Undersökningen gäller sålunda närmast vad man kunde kalla Kyrialet. Förf. uppåddar ett betydligt material: 49 medeltida och 35 reformatoriska handskrifter och tryck. Mycket av i synnerhet det medeltida materialet är i fragmentariskt skick. Värdefullast är den utförliga behandlingen av handskriften A 54 i K. B.

Handskriften återges — dock endast i fråga om Kyrialet — i faksimile som bilaga, vilket möjliggör ett närmare studium. Handskriften dateras till o. 1419—1446 och dess proveniens bestämmas till Linköpings stift. En ingående jämförelse mellan musiken i denna handskrift och exempelvis Höghandskriften, vilken representerar ärkestiftets tradition, är sålunda möjlig, helst som praktiskt taget samma musikaliska serier förekomma.

Förf. finner genom kombinationer av de olika melodierna och seriernas rubriker att de medeltida källorna tydligt bära gallo-romansk utformning. Därpå tyder kvadratnotationen och uppställningen i fasta rubricerade kombinationer, vilka i hög grad övertogs av reformationskyrkan. Givetvis återfinnas samtliga antecknade melodier i kontinentala källor. Något annat hade varit ganska uppseendeväckande.

I fråga om det medeltida materialet synes förf. icke tillbörligt ha beaktat den hjälp man äger i de tryckta missalernas gloriaintonationer med dess anvisningar om festserierna. Värdefullt hade det också varit om han i fråga om de efterreformatoriska skrifterna noterat vilken form som Laudamus upptar: antingen den grekiska, som 1531 års svenska mässa anknöt till, liksom Liten Sångbok 1553, och handskrifter från de efterföljande decennierna, så långt rec. känner detta bestånd, eller den latinska versionen med trefaldigt Agnus Dei i Laudamus, som 1576 års Liturgia svecanae meddelar, och som bevaras i *Liber cantus wex* 1623.

Av Liten Songbook 4:o 1553, upp-tar förf. 4 exemplar. De kända exemplaren av fol.upplagan ha icke beaktats. Urvalet synes vara rent tillfälligt. Flera kända och förträffliga exemplar ha icke beaktats.

I fråga om handskrifternas datering är förf. starkt kritiskt mot sina före-

gångare på fältet. Också när en så kunnig paleograf som Haapanen anser sig kunna fastställa att fragment i finska bibliotek skrivits under 12-, 13- eller 1400-talen avvisas datering och förf. meddelar att tillkomsttiden ej har kunnat fastställas. Förf. bygger i hög grad sina dateringar på ägare och terminarie-anteckningar, medan han däremot tyckes sakna blick för handskrifternas allmänna art och karaktär. Av denna orsak avböjer förf. t. ex. den av recensenten gjorda dateringen av Hög- och Bjuråkershandskrifterna till 1540—41. Min datering, som accepterats bl. a. av S. Kjällerström, utgick från en detaljgenomgång av handskriften, vilken påvisade att handskrifterna ta hänsyn till tryckta källor intill år 1540 men icke därefter. Hårtill anmärker förf.: ”Som terminus ante quem står nämligen denna bestämning fast endast under förutsättning att den som utfört handskriften icke använt de intill 1541 tryckta gudstjänstböckerna efter detta. Då man bestämt vet att sådant förekommit... måste år 1541 falla såväl som handskriftens terminus ante quem som dess tillkomstår.” Förf. tidsbestämmer sålunda Bjuråkerhandskriften till (o. 1530)—1579 och Hög till (o. 1530)—1583. Förf. förbiser härvid att min datering tagit hänsyn till den allmänna liturgiska situationen, som urkunderna avspegla, och den är tiden omkring Articuli ordinantie. Väsentlig tid därefter kan inte rimligtvis komma i fråga för böcker som meddela ferialmässor ja t.o.m. dödsmissor. Inte heller för urkunder som meddela Genealogia Christi efter 1526 års översättning. Den upptogs i Liten songbook fol. efter 1541 års översättning och försvinner därefter ur handskrifterna och ur trycken. Överhuvud taget har förf. synbarligen tillmätt ägare- och terminarieanteckningar alltför stor betydelse.

A. Adell.

Linköpingsbiskopen Petrus Benedictis visitationsbok utgiven av K. H. Johansson. Utgivarens förlag, Kalmar. Lund, 138 s. 20: — kr.

Petrus Benedicti, biskop i Linköping år 1589, tidigare rektor och professor i Uppsala, Laurentius Petris vän och lärjunge företog omfattande visitationsresor i stiftet 1590–1591 och 1598–1601. De ha lämnat synliga spår i den s. k. visitationsbok, som förvaras i domkapitlets arkiv under signum F III a 1. I denna finnas uppgifter om inventarier i kyrkorna och om inventaria domestica från stiftets sydligaste församlingar inom Kalmardelen, på Öland och i Småland samt församlingarna västanstångs. Däremot saknas här helt uppgifter om visitationer östanstångs.

Lektor K. H. Johansson har gjort sig den mödan att utgiva denna visitationsbok och därmed givit den intresserade läsaren möjlighet att skaffa sig en inblick i förhållandena inom Linköpings stifts kyrkor under Johan III:s tid och decennierna därefter.

Redogörelserna ge ett allmänt intryck av tämligen allmän fattigdom i kyrkorna såväl i fråga om silver som textilier. Av silver finnes ofta icke mera än en kalk, ibland förgylld ibland vit. Därutöver förekommer någon gång, såsom i Säby, sockenbudskalk och brudkrona. Av textilier funnos i kyrkan en kåpebonad och en ny mässehake av gylenduk och en gammal av rött sammet, två gamla och en ny mässeärk, 2 humeralia med 2 huvudlinor, 1 röcklin, 1 altartäcke, 2 gamla altardukar, 2 altartbrun och 1 antependium och 4 handkläder.

Kristbergs kyrka är rikare försedd. Här noteras också skörteband (cingulum), 2 stycken stolor, 5 gamla armlister (maniplar), 4 mässhakar och 1 korkåpa samt åtskilliga handkläder.

Från Arby antecknas 3 altarkläden på de altare som äro mitt i kyrkan och en målad bonad kring predikstolen. Också från andra kyrkor noteras altaren nere i kyrkan. I Ekeby kyrka i Bobergs härad (nuvarande Ekebyborna) med ett mycket välförsett inventarium annoteras t.o.m. altarets namn: S. Martini altare.

Inalles ger denna intressanta utgåva en god inblick i det starkt konservativa draget i fråga om gudstjänstlivet vid reformationsårhundradets slut. Man kan vara både biskopen och utgivaren mycket tacksam för vad som meddelas.

Arthur Adell.

Vilmos Vajta: Die Theologie des Gottesdienstes bei Luther. (Akad. avh.) SKDB (tr. i Lund 1952) XIX+375 sidor.

I alla tider har naturligt nog teologien övat ett starkt faktiskt inflytande på liturgien. Men det är kanske först på senare tid, som man mera medvetet har fattat detta inflytande i sikte. Därav följer då, att en lång rad krävande men ock givande forskningsuppgifter på detta område nu framte sig.

När den ungerske teologen Vajta nu har företagit sig att skriva en monografi om Luthers gudstjänsteologi, har han såtillvida i stort sett förts in på en banbrytares stråt. Redan därmed blir hans bok av största intresse.

Hans behandling av det rika stoffet är också präglad av grundlighet och eftertanke. Det finnes en påtaglig stringens i hans metod, som också har satt frukt i en enhetlig tolkning av reformatorns tankar om en rätt kristlig gudstjänst. Som övriga moderna Lutherforskare har han kunnat verifiera, huru Luthers otaliga utsagor, tillsynes

tillfälliga och osystematiska, likväl märkligen behärskas av den enhet och styrka, som utgår från centrum i hans trosåskådning. Gång på gång frapperas man av huru skenbart oscillerande drag fixera sig i klara linjer, de där uttrycksfullt återgiva grundritningen i hans teologi.

I arbetets första del får man studera grunddragen av Luthers gudstjänstteologi. Ytterst starkt betonas här trons avgörande betydelse; utan tro finnes för Luther ingen giltig Guds bild, utan tro är ock en sann gudstjänst omöjlig. Där en sann gudstjänst är för handen, i och med evangelium, är omvänt den rätta tron i funktion samt så ock Gud själv verksam. Härav följa de intentioner, som bestämma Luthers bittra kritik av mässofferstanken och hans iver att återställa en ren mässa — en sådan, som är genuint konform med evangelium och omedelbart bringar dess gåvor.

I arbetets senare del utvecklas konsekvenserna av denna grundsyn: huru gudstjänsten blir ett organ för Guds handlande, såväl genom hans predikade Ord som ock genom Kristi realpresens i nattvarden. Även Kyrkans ämbete inställes i detta aspekt. Därefter betraktas gudstjänsten som en trons aktion, varvid egentligen intet nytt införes i bilden utan snarare ytterligare inskärpes, att tron härvidlag ej kan vara mer — eller mindre — än en av nåd beredd delaktighet i vad Gud gör och ger. När Luther på detta sätt inbegriper "de troendes prästerliga offer" såsom karakteristiskt för gudstjänsten, klarnar vi-

dare det levande sambandet mellan gudstjänsten i "teknisk" mening och kallelsen i världen. Här möta idéer av värde för vår egen tids bemödanden att sammanhålla Kyrkans soteriologiska och sociala bestämmelse.

Vajtas undersökning förlöper helt i den systematiska teologiens kategorier. Och det kan nog sägas, att den, ehuru fruktbringande nog, därmed har råkat in i en viss försnävning. Ty huru högt man än har att taxera teologiens inflytande på liturgien — i synnerhet då man har att göra med en teolog av en sådan sällsynt intensitet som Luther — så bör det ju ock besinnas, att arbete med gudstjänstliga ting även måste följa lagar av för liturgien autonom karaktär. Liturgiens historia uppvisar ju också en märkligt kontinuerlig allmänkyrklig tradition, och därav bör rimligtvis förväntas en liturgiens återverkan på teologien. Sålunda kan väl förmodas, att en liturgiskt orienterad forskare, om han företager sig en granskning av Vajtas avhandling, skulle med skäl kunna ställa relevanta frågor, som här icke äro besvarade, och sakna stoff, som här icke är uppmärksammat. Och han skulle förty kunna finna, att Luthers sysslande med gudstjänstproblemen kunde förtjäna en studie av annan art än Vajtas systematiska — en studie, som då sannolikt medför vissa modifikationer av dennes resultat.

Men utan tvivel kommer varje slags fortsatt forskning i reformationens och de evangeliska samfundens gudstjänstliv att länge nog finna väsentliga värden i Vajtas betydelsefulla avhandling.

Bo Sture Wiking.

Kyrkosångens Vänner

K. S. V:s centralkommitté har hållit årssammanträde i Stockholm den 8 jan. under Biskop Auléns ordförandeskap.

Bland besluten må nämnas, att ett representantskap i den mycket lofvande och framgångsrika Geijerskolan utsågs, bestående av ordf., herrar Weman, Åberg och W. Ahlén samt att understödja skolan med ett mindre penningbidrag,

att kalla musikdirektör Harald Göransson till adj.ledamot,

att som alternativ till psalmsång och tystnad under nattvardsdistributionen även lämplig körsång borde förekomma.

Kyrkoherde Evert Palmer redogjorde för sina erfarenheter från en på kungl. uppdrag företagen studieresa utomlands angående ny ritual för aftonsången. Den grundläggande principen för densamma borde vara den, att dess liturgi bygger på den gudstjänstfirande församlingens aktivitet, så att den blir gemenskapsbildande och utlöser det emotionella i menigheten. Man bör följa den gamla vespern med ingång, responsorier, psalm, bibeltext, psalm, predikan, böneavdelning och psalm. Han demonstrerade kyrkomusik från romerska och reformerta gudstjänster. Ordf. betonade vikten av att kyrkomusiker engageras, när kyrkomötet får frågan till behandling.

Den sittande styrelsen omvaldes, bestående av herrar G. Aulén, ordf., A. Nygren, v. ordf., G. Grefberg, sekr., Karl G. Gustafsson, kassör, Jan H. Åberg, bibliotekarie, H. Weman och W. Ahlén.

Kretssekreterare uppmanas att till sekr. inlämna årsredogörelser för kretsarnas verksamhet före 15 dec. varje år.

Stockholm 8 jan. 1955

Gabriel Grefberg

Lunds stiftskrets.

Årsmötets musikaliska inslag var denna gång den på aftonen i domkyrkan framförda Johannespassionen av J. S. Bach, till vars framförande Sällskapet delvis beviljat anslag. Sådant har även givits till en av nära hundralet deltagare besökt kyrkomusikerkurs i aug. i Lund, anordnad av stiftets kyrkliga studieförbund. En under året planerad konsertturné för danska statsradiofoniens kör med Mogens Wøldike har måst uppskjutas till i år.

Malmö den 31 dec. 1954

Nils Gust. Zettergren
sekr.

Ärkestiftet.

K. S. V. i Ärkestiftet anordnade den 25–26 april studiedagar i Gävle under ledning av ordföranden, domkyrkoorganisten Henry Weman. 25 präster och kyrkomusiker deltog i dagarna, som omfattade för präster och kyrkomusiker gemensamma övningar i liturgisk sång enligt Mässboken del I och II samt ett homiletiskt seminarium för prästerna och övning i liturgiskt orgelspel för kyrkomusikerna. En musikgudstjänst var den första dagens afton anordnad i Heliga Trefaldighets kyrka, varvid ett orgel- och körprogram utfördes under ledning av musikdirektör Gottfrid Berg. Vid årsmötet, som hölls den andra dagen, nyvaldes i styrelsen musikdirektör Per Erik Styf, Sandviken, efter kantor Herbert Ilar, tidigare Enåker, numera Söderbärke, Västerås stift.

De fyra roslagskontrakten anordnade den 28 april i Norrtälje en kyrkomusikalisk dag under medverkan av K. S. V.:s ordf., som därvid inledde ett samtal över ämnet "Aktuella kyrkomusikaliska frågor". Dagen avslutades med musikandakt i Norrtälje kyrka samt

högtidlig aftonbön. 30 präster och kyrkomusiker deltog.

Det kyrkomusikaliska livet i Uppsala och Ärkestiftet dominerades under hösten av den sjunde Heinrich Schütz-festen. K. S. V. stod visserligen inte som medarrangör för festen men kände dock sitt ansvar för den och anslog kr. 1.500:— till bestridande av omkostnaderna.

Antalet betalande medlemmar i Ärkestiftskretsen av K. S. V. var den 31/12 1954 156 st.

Uppsala den 5/1 1955.

För K. S. V. i Ärkestiftet
Sture Rolfhamre
sekr.

Strängnäs stiftskrets.

Från körverksamheten förtjänar särskilt omnämnas den sångarsamling, som på 3:e förbundsdirigentens Ejnar Lundqvist, Hallsberg, initiativ mötte upp i Sköllersta kyrka och där bjöd på en kyrkokonsert med ett värdefullt program omfattande musik för såväl kör, orgel som stråkorkester. C:a 125 sångare hade mött upp; det omväxlande programmet fick enligt ortspressen ett mycket gott framförande.

Stiftskurs å Stjärnholm, som till sitt förfogande hade stiftsgårdens förnämliga lokaliteter, ägde rum den 16–21 juni. För handledning i röstvärd hade man lyckats förvärva den kände röstpedagogen Knut Vikroth, Lund, och körinstruktion jämte orientering i instrumentalt och vokalt ensemblespel omhänderhades av 1:e förbundsdirigenten Rudolf Norrman. Dessutom hölls livligt uppskattade föredrag av domprosten Gösta Lundström, komminister Ragnar Stenberg m. fl. i kyrkligt aktuella ämnen.

Nyköping den 11/12 -54

Ake Kullnes
sekr.

Skara stiftskrets

har under år 1954 i likhet med föregående år deltagit i anordnandet av *kontraktsdagar*, då präster, organister, lärare och kyrkokörer samlats till övningar i koralsång och liturgisk sång samt diskuterat gemensamma intressen. I regel ha dessa sammankomster avslutats med musikgudstjänst och aftonbön, ofta i enlighet med Evang. Tidegård. Två *kyrkosångsdagar* ha hållits, den ena i Vänersborg under ledning av domkyrkoorganisten Allan Haglund. Den andra hölls i Skövde under ledning av domkyrkoorganisten Olle Ljungdahl, spelade ett antal orgelsaker, som han i förväg gått igenom med deltagarna. Karlstads Motettsällskap gav ett mycket krävande sångprogram, därmed bevisande sig vara en kör av högsta rang. Icke minst värdefull var Gösta Ruderus predikan. Sådant utbyte av främmande musikanter är mycket givande och stimulerande. Musikgudstjänsten avslutades med vesper, som sjöngs av Skövde kyrkokör. *Sånggudstjänster* ha hållits i olika delar av stiftet. *Falköping-Skövdekretsen* har under vårterminen sjungit i Götlanda, Hjälstads och Borgunda kyrkor, under höstterminen i Böja och Utby kyrkor. Vid dessa sånggudstjänster har predikan hållits och aftonbön enl. Evang. Tideg. Musikdir. Nilsson, Skövde, har varit organist.

Skara-Lidköpingskretsen

har under året anordnat sånggudstjänster i Edsvära, Hangelösa, Tuns och Trässbergs kyrkor. Härvid har utförts: Buxtehude — In dulci jubilo, Schütz — Vår Frälsares Jesu Kristi sju ord på korset, Widéen — Julorium, Widéen — Requiem samt hymner av bl. a. Bach, Morèn, Wikander, Daniel Olsson, Otto Olsson m. fl. Vid dessa gudstjänster har i regel en präst i KSV-kören predikat och tjänstgjort som liturg vid den efter-

följande Aftonbönen. Kretskören har under året haft 40 medlemmar och såsom dirigent har Kantor Arthur Lundin, Saleby, fungerat.

Vänersborgskretsen

har anordnat sånggudstjänster i Vänersborgs, As och Grästorps kyrkor. Härvid har bl. a. utförts Bach — Helig, Kyrie och Sanctus ur Widéens Mässa samt en hel del hymner av olika kompositörer. Härvid medverkade ock Musikdirektör E. Alvin med orgelmusik. Kören har haft 25 medlemmar och dirigent har varit Komminister Bertil Fridén, Vänersborg.

Amnehärad, Gullspång den 5 januari 1955.

E. H. Cederbom
sekr.

Stockholm.

Upplands kyrkor och kyrkoorglar ha under ett flertal år varit föremål för kretsens intresse. Den 14 juni startade den färd, som skulle föra ett 30-tal förväntansfulla resenärer till tre medeltidskyrkor i Uppland, nämligen Västra Ryd, Håtuna och Häggeby. Fru Kerstin Torlind bidrog med sång i ett par av kyrkorna, som vanligt demonstrerades av kretsens konsthistoriske expert, komminister Ragnar Stenberg. Vår ordförande, musikdirektör Waldemar Ahlén spelade också som vanligt på de olika orglarna.

Till sist må nämnas att styrelsen haft två sammanträden under året och att kretsens medlemsantal är 105.

Stockholm den 31 dec. 1954

Karl Erik Fridblom
sekr.

Laurentius Petri Sällskapet

Laurentius Petrisällskapets sommar-konvent var i år förlagt till Tidaholm, där sällskapets vice ordförande och pastor loci kontraktsprosten teol. dr Gustaf Adolf Danell stod för ett gott värdskap.

Konventet, som räknade ett 40-tal deltagare, hade förlagts till Hellidens folkhögskola, som på ett utmärkt sätt tillhandahöll mat och logi, men hade naturligtvis många av sina sammankomster såsom gudstjänster förlagda till Tidaholms kyrka.

Konventet inleddes med vesper i Tidaholms kyrka, varefter kontraktsprosten Danell framförde en skriftlig hälsning från sällskapets ordförande kyrkoherden, teol. dr Arthur Adell, som var förhindrad att närvara.

Som ett genomgående tema i konventets program gick frågan om kyrkomusik och gudstjänstliv, och detta ämne behandlades också ur olika synpunkter i föredrag och samtal. Musikdirektör Jan-Håkan Aberg, Norrköping gav i sitt föredrag om "Psalmer, sånger och andliga visor" en allmän exegetisk-historisk behandling av frågan om musikens ställning i kristen gudstjänst och kult överhuvudtaget och kom därvid även att beröra moderna kyrkomusikaliska strävanden. Dessa upptogs till närmare

behandling i ett föredrag av musikdirektör Harald Göransson, Lidingö betitlat "Koralvisan i gudstjänsten — aktuella reformkrav", vari föredragshållaren gav kritiska synpunkter på vår nuvarande koralbok, som bygger på föråldrade principer i fråga om rytmik, harmonik och uppförandep Praxis, och påpekade att genom musikforskningens framsteg och genom att den musikaliska folkbildningen givit församlingen ökade resurser till musikaliskt uttryck, förutsättningar skapats för en koralboksrevision, som bl. a. skulle syfta till att återföra koralmelodier till ursprungligare former.

Ett föredrag av musikdirektör Lars Edlund, Södertälje, ställde och behandlade ur historisk och principiell synpunkt problemet om kyrkokörens ställning och funktion i gudstjänstlivet, och synpunkterna fick vidgning och personlig fördjupning i ett föredrag av teol. kand. musikdirektör Gudrun Zethelius, Burträsk över ämnet "Kyrkotjänarnas arbetslag". Med utgångspunkt från gudstjänstens karaktär av gemenskapshandling med Gud och församling som funktionärer ville föredragshållaren se kyrkotjänarnas uppgift i att med sina olika funktioner vara församlingens

representanter. Som sådana har de emellertid ansvar för församlingen men också för varandra. Särskilt betonades ansvaret för kyrkorummets helgd och för varandras andaktsliv såväl i samband med som utom gudstjänsten samt påpekades betydelsen av fördjupade kunskaper på gudstjänstlivets område.

Ur exegetiska synpunkter behandlades slutligen gudstjänsten av professor Harald Riesenfeld, Uppsala, som i ett föredrag om "Gudstjänsten i Nya Testamentet" mot bakgrunden av Gamla Testamentets tempel- och synagog-gudstjänst påvisade såväl samband som differenser mellan dessa gudstjänstformer och den kristna gudstjänsten, som får sin särkaraktär av att ha sitt centrum i nattvarden och stå under eskatologiskt perspektiv såsom utgörande en del av den himmelska gudstjänsten.

Praktisk tillämpning av föredragens synpunkter gavs i gudstjänster av såväl mäss- och tidegårds- som musikgudstjänsttyp. Vid de senare exekverades musik av såväl äldre som yngre mässtare, bl. a. Bach, Buxtehude, Miechelsen, Pepping och Distler till orgel och blockflöjt samt solo- och körsång, varvid bl. a. en av konventets danska gäster, fru Rosenkilde-Larsen, medverkade med solosång. Övningar i liturgisk sång gavs under sakkunnig ledning av musikdirektör Göransson.

Såsom redan tidigare antytts, ville konventet ställa frågan om musikens

funktion i gudstjänstlivet. Även om denna fråga icke fick en uttömmande behandling, torde dock konventet ha visat icke endast det historiska och principiella sambandet mellan musik och gudstjänstliv utan även karaktären av musikens funktion och såväl sambandet som karaktären får kanske sitt bästa uttryck i prefationens slutord, som också avslutade professor Riesenfelds föredrag: "Därför vilja vi med dina trogna i alla tider och med hela den himmelska härskaran, prisa ditt namn och tillbedjande sjunga!

Fritz Olofsson

Styrelsen för Laurentius Petri Sällskapet sammanträdde den 31 jan. på Samariterhemmet, Uppsala. Styrelsens funktionärer omvaldes. Främst på dagordningen stod frågan om slutförandet av Breviarium Lincopenses utgivning, särskilt registret, samt vilka urkunder, som därefter kunde tänkas komma i fråga för utgivning. Godkändes kontrakt med Gleerups förlag ang. nya upplagor av Giertz' "Vårt andaktsliv" och Hartmans "Att bedja Guds ord" i sällskapets småskriftserie. För att intensifiera medlemsvärvningen beslöts att utsända ett meddelande om sällskapet. Årets studiekonvent skall förläggas till Burträsk 26-31 juli och årsmötet hållas där 30 juli.

DETTA NUMMER INNEHÅLLER:

- Kyrkoherde *A. Adell*, Söderköping: Den danske koralbog.
Domprost *David Lindqvist*, Härnösand: Skrudar och färger.
Komminister *Bengt Wahlström*, Fröskog: Profeten Jona.
Docent *Bengt Strömberg*, Paris: Rening av kyrka och kyrkogård.
Kyrkoherde *A. Adell*: Kyrkomusikkongressen i Wien 1954.
Komminister *Ragnar Stenberg*, Lidingö: Kyrklig skrud och prydnad 1954.
Kantor *Sten Carlsson*, G:la Uppsala: Svenskt körarbete 1954.
Recensioner.
Kyrkosångens Vänner.
Laurentius Petri Sällskapet.

Universitetsbiblioteket

-5. OKT. 1955

LUND

KORALBOK FÖR SVENSKA KYRKAN

— den för praktiskt bruk redigerade koralboken
med texten i omedelbar anslutning till noterna!

... Ty en ståtligare upplaga av vår nya koralbok kan väl knappast tänkas.
N. G. Z. (Kyrkomusikernas Tidning Nr. 6 1940)

... Editionen har kommit till stånd för att tillmötesgå ett i vida kretsar utbrett önskemål om textens underläggande i koralboken. Nordiska Musikförlaget är värt en varm eloge för detta ståtliga bevis på sitt mången gång förut visade intresse för kyrkomusikernas önskemål.

R. F. (Kyrkosångförbundet Nr. 6 1940)

Så vitt jag förstår, ha vi här fått en koralboksedition, så nära idealet, som över huvud taget är möjligt.
W. Å. (Skolmusik Nr. 3 1940)

... Och även om man är aldrig så förtrogen med texten skänker det en känsla av trygghet att ha texten i så gott som omedelbar närhet av noterna. Det har för mig känts som en plikt att säga ett tack till förlaget för det visade intresset.

W. Hasselmo (Kyrkomusikernas Tidning, Nov. 1940)

Två band. 615 sidor. 45 kr. komplett

Regeringsg. 35 - Stockholm - Tel. 23 11 15.

OLOF HAMMARBERG

ORGELBYGGARE

GÖTEBORG V.

Tel. 29 12 60

Ny bibeledition

Bibel med register

över bibliska namn, ord och uttryck

Gleerups förlag har under de senare åren nedlagt mycket arbete för att åstadkomma en ny studiebibelupplaga, värdig i utstyrelse, praktisk i format, hållbar vid flitig användning samt dessutom för att underlätta sökandet efter ett visst bibelord försedd med register. Den nya bibeln föreligger färdig sedan något år.

Den utmärker sig bl. a. genom:

- Vacker och värdig typografi av bokkonstnären *Harry Kumlien*
- Ny, tydlig, lättläst stil
- Format något större än Gleerups bibel nr 2, varigenom bokens tjocklek kunnat avsevärt minskas
- Kraftig och hållbar inbindning
- Ordförklaringar och sakupplysningar, svenska kyrkans predikotexter, kartor till bibliska historien, m. m.
- Luthers företal till Gamla och Nya testamentet, Psaltaren och Pauli brev till romarna
- Nytt, värdefullt *register över bibliska namn, ord och uttryck*, utarbetat av docenten, teol. och fil. d.r. *Gösta Rignell*

Bibeln nr 3

(helt ny utgåva med register)

Beställ-
nings-
beteckn.

Sidans format 135×195 mm. Tryckyta 115×177 mm.

- A. Styvt svart, rött *eller* blått klotband, pressning, sprängt snitt.
- B. Styvt svart klotband, pressning, rött snitt.
- C. Mjukt svart klotband, rött snitt *eller* mjukt rött *eller* blått klotband, vitt snitt.
- D. Mjukt svart klotband, skimmersnitt.
- E. Mjukt svart skinnband, skimmersnitt.
- H. Mjukt rött chagrinband, skimmersnitt.

Prislista sändes gratis på begäran.

CWK GLEERUP, LUND